

## העמק דבר לפרשת כי תבוא

### פרק כו

#### פרק כו, ב

**ב וְלִקְחַתְּ מֵרֵאשִׁית כָּל-פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תְּבִיא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וְשָׂמַתְּ בְּטֶנֶא וְהִלַּכְתְּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם :**

מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. אריכות לשון הוא. ואלו כתיב מראשית כל פרי האדמה אשר ה' אלהיך וגו' או מראשית תבואת ארצך היה מובן הענין. אלא ללמדנו על משמעות ראשית שיש בו שני פירושים. הא' מובחר שבאותו דבר. כמו ראשית שמנים ימשחו. והב' תחלת הדבר. וע"ס שמות י"ב ב' ולעיל י"ח ד'. וכאן מתפרש בשתי ההוראות יחד. ופירושו מראשית כל פרי האדמה המובחר אשר בפרי. ומראשית אשר תביא מארצך משמעו תחלת הבאה מארצך. ומתפרש האי פסוק כמו שהיה נכתב מראשית כל פרי האדמה. מראשית אשר תביא וגו'.

#### פרק כו, ג

**ג וּבָאתְ אֶל-הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְהִי בַיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הַגִּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי-בָאתִי אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לָנוּ :**

אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. פרש"י אין לך אלא כהן שבימיך. ותמה על זה הרמב"ן ז"ל מה זה שייך מצות בכורים לחשיבות הכה"ג. ונראה לבאר עפ"י לשון הכתוב דבסמוך הגדתי היום לה' אלהיך. ולשון אלהיך אינו מדויק. והרי אלהינו מיבעי. אלא על כורחך הכונה באשר בזכות בכורים באה ברכה בשפע. וכדאיתא בתנחומא פרשת תבוא דמשום הכי הזהיר הכתוב על הבאת בכורים משבעת המינים. כדי שיתברכו שבעת המינים. ודומה לקרבן שמרבה ברכה, כמו שביארנו בכל מקום. אמנם הקרבן בא לריח ניחוח על המזבח. מה שאין כן בכורים הבא לכהנים וממון בעלים הן. ומכל מקום ה"ז דומה לקרבן. באשר המה ת"ח נהנים מפירותיו. ואכילתם דומה לאכילת מזבח. והיינו שאמרו חז"ל (כתובות קה,ב) כל המביא דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים. והיינו לשון האיש הגדתי היום לה' אלהיך. שבזכותך ובהשגחת ה' עליך לטובה. זכיתי לבוא אל הארץ וגו'. בשביל זה כתיב אשר יהיה בימים ההם. לא תאמר

דרך זכות כהן שהוא צדיק כמו אהרן ואלעזר. מועיל לברכה. מה שאין כן כהן שאינו צדיק גדול. על כן כתיב בימים ההם. שהצדיק לפי הדור.

**הגדתי היום.** בזה שהבאתי הבכורים. הגדתי שאני מכיר הדבר **כי באתי אל הארץ וגו'.**

### פרק כו, ה

**ה וְעֵנִית וְאַמַּרְתָּ לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבָד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיִּגְרֶם שָׁם בְּמַתִּי מַעַט וַיְהִי-  
שָׁם לְגוֹי גָדוֹל עַצוֹם וְרַב :**

**ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם וגו'.** משמעות הלשון שבשביל שהיה ארמי אובד אבי על כן ירד מצרימה. והוא פלא. אלא כך הפירוש עפ"י דאיתא בפסחים ריש פרק האשה רואין ישראל להיות גולין לארם וכשראה הקב"ה אכזריות של ארם עמד והגלן לבבל [ובגיטין (יז,א) היה משמע דצריך לומר אדום דקאי על מה שאמר או בטולך או בטולא דבר עשו. אבל באמת עיקר הנוסחא ארם ושם לא מקשה אלא על מה שהתרעם על גלות בבל שהיא רעה. והרי בבית ראשון עמד והגלן לבבל]

והכי נמי היה ביעקב אבינו שראוי היה להיות גולה מגזרת ה' לאברהם אבינו ובהיות יעקב בארם כ"ב שנים היה ראוי להיות נשאר שם בגלות אבל ראה הקב"ה אכזריות של לבן שהיה אובד אבי. על כן הוציאו משם והגלהו למצרים.

**ויגר שם במתי מעט.** ומכל מקום ויהי שם וגו'. והוא שבח ותודה להקב"ה. שגם בעת צרה ידו נטוי' עלינו בהשגחה פרטית באופן שתהיה אחרית לטוב. ופירוש במתי מעט היינו שבעים נפש. ומשמעות מתי גבורים ומצוינים. וכמו שכתבתי לעיל ב' ל"ד.

לגוי. כבר ביארנו דמשמעות גוי הוא אומה שיש לה ארץ ומלוכה בפני עצמה וא"כ היה ראוי לכתוב לעם. מזה יצא הדרש שהיו מצוינים שם. ועיין מה שכתבתי בספר בראשית מ"ו ג'.

### פרק כו, ו

**ו וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה :**

**וירעו אותנו המצרים.** וירעו לנו מיבעי. כמו דכתיב בפרשת חקת (כ,טו). אלא הפירוש וירעו אותנו המצרים. עשו אותנו לרעים וכפויי טובה. עד שחשדו אותנו ואמרו ונוסף גם הוא על שונאיו וגו' מה שלא עלה על דעת ישראל.

**ויענונו.** במלאכות שאין בהם הנאה לבעלים כי אם לענות את העושים. והיינו עבודת פרך. מלאכת אנשים לנשים. ושל נשים לאנשים.

**ויתנו עלינו עבדה קשה.** כמשמעו היא קשה ומעמלת את עובדיה.

### פרק כו, ז

**ז וַנַּצַּעַק אֶל-ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת-קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת-עַנְיֵנוּ וְאֶת-עַמְלָנוּ וְאֶת-לְחַצְנוּ :**

**את קולנו.** כבר ביארנו לעיל א' מ"ה וה' כ"ה משמעות קולנו. בלי דברי תפלה זכה. רק צעקה מעומק הלב. זהו פשטא דקרא. ובספר שמות ב' כג-כד נתבאר עוד ביאור המגיד על שני מאמרים הללו.

**וירא את ענינו.** מה שלא שמע שאנו צועקים. והיינו ענינו מניעת תשמיש המיטה שנקרא עני כדאיתא פרק י"ה"כ יומא (עד,ב). וזה בושו לצעוק לפני ה'. אבל הקב"ה ראה ויוכח.

**ואת עמלנו.** אלו הבנים שזרקו בנהר זה שמנים שנה עד באה צעקתם. וכבר שכחו לצעוק על זה. אבל הקב"ה ראה ויוכח.

**ואת לחצנו.** זה הדחק. היינו שדחק פרעה רבוי העם במקום אחד בדירה צרה. וכל זה גרם להם שפלות ודעת קצרה. להיפך מכח ישראל שדעתם רחבה וגבוהה. ופרעה עשה כל זה כדי להשפילם. והנה מי שמשעת לידתו גדל בזה האופן. אינו מבין הרעה שנעשה לו. וכסבור שבטבע הוא בדעת חלושה וקצרה. אבל הקב"ה ראה ויוכח.

### פרק כו, ח

**ח וַיֹּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא גְדֹל וּבְמַפְתִּימִים :**

**ביד חזקה.** זה הדבר. פירוש שהיה בשעת החשך במצרים דבר על רשעי ישראל שלא רצו לצאת. וזהו משמעות ביד חזקה בעל כורחם כלשון הכתוב בספר יחזקאל אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם.

**ובזרע נטויה.** זו החרב היה בין מכה למכה. וכדאיתא ברבה פרשת וארא (י,א). שהיה מיתה משמשת בין מכה למכה. ולמד מדכתיב בצפרדע ונגף. והיה זה כדי שלא ינוח ויתאספו לאבד את ישראל בבת אחת. בראותם כי יד ה' קשה. וכל זה מבואר על פי מכילתא פרשת בשלח על הפסוק ויושע ה' את ישראל מיד מצרים. כאדם שאוחז את הצפור בידו. שאם רצה ביד הוא חונקה. וכאדם שהוא שומט את העובד ממעי הפרה. ומבואר בספר שמות ו' ו'.

**ובמורא גדול.** זו גלוי שכינה. שהיה בשעת יציאת מצרים והגביה את דעתם ונפשם.

**ובאותות.** זה המטה. שנוצר ביחוד לזה התכלית. וכדאיתא בפרק מקום שנהגו עשרה נבראו בערב שבת בין השמשות. ומזה הוכחה כמה גדולה מעלתם של ישראל.

**ובמופתים.** אלו עשר מכות כמשמעו. והמגיד דרש בזה ואינו מענין הפשט.

### פרק כו, ט

**ט וַיְבִאֵנוּ אֶל-הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ :**

**ויבאנו אל המקום הזה.** של ביהמ"ק. שמיועד לגלוי שכינה וגדולת הנפש.

**ויתן לנו את הארץ וגו'.** היינו הרחבת הדעת בצרכי הגוף. משום הכי הקדים הכתוב הבאת המקום לנתינת הארץ שלא כסדר. אלא להקדים תודה על הרחבת הנפש להרחבת הגוף.

### פרק כו, יא

**יא וְשִׁמַּחְתָּ בְּכָל-הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֹתָהּ וְהִלּוּי וְהִגְרָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ :**  
**ושמחת בכל הטוב. של הנפש והגוף יחד. היינו. אשר נתן לך ה' אלהיך. שאתה מרגיש**  
**גדולת הנפש באלהות.**

**ולביתך. היינו הרחבת צרכי הבית.**

**והלוי. שהוא ת"ח שבבית אשר על שפתיו מוסיף לקח נפשך לגדולת הדעת בה!**  
**והגר אשר בקרבך. המה מרחיבים טובת חיי האדם בבני בית עבדים ושפחות.**

**פרק כו, יב**

**יב כִּי תִכְלֶה לַעֲשֹׂר אֶת-כָּל-מַעֲשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֶׂר וְנָתַתָּה לְלוֹי לַגֵּר**  
**לִיתוֹם וְלֹאֲלֻמְנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ :**

**שנת המעשר. מצות עשה. כפירוש הראב"ע. ונקרא ביחוד מעשר עני. שנת המעשר סתם.**  
**באשר מעשר ראשון באמת אינו מתנה ללוי שהרי לא נטל חלק בארץ. ואין בזה מתנה כי אם**  
**עבודת האדמה והוא חלף עבודתם באהל מועד. וכבר ביארנו בזה בפרשת קרח. וכן מעשר**  
**שני הרי הוא בא לאכילת הבעלים בירושלים. אבל מעשר עני הוא רק לכבוד ה' ומשום הכי**  
**איתא בירושלמי פאה פ"א ה"א כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך. מהונך כמראשית**  
**כל תבואתך. והיינו מעשר עני. הרי דרך מעשר עני מכונה בשם כבוד ה'. באשר אינו בא אלא**  
**לכבודו. וגם ניתן לעניים דכתיב בהו ומכבדו חונן אביון. משום הכי נקרא סתם מעשר.**  
**ואכלו בשעריך ושבעו. אחר שיאכלו וישבעו. והיינו בפסח שכבר כל ימות החורף אכלו**  
**המעשרות. מה שאין כן בסוכות זמן תחלת הפרשה (המעשרות) עוד לא אכלו כ"כ.**

**פרק כו, יג**

**יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּעֵרְתִי הַקֹּדֶשׁ מִן-הַבַּיִת וְגַם נָתַתִּיו לְלוֹי וְלַגֵּר לִיתוֹם וְלֹאֲלֻמְנָה**  
**כָּל-מִצְוַתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי לֹא-עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי:**

**בערתי הקדש. כבר ביארנו כמה פעמים דמשנה תורה מתפרש לפי הפשט ההכרחי בשני**  
**אופנים. וכן בפרשה זו. על כן משמעות הקודש מתפרש גם על תרומה שנקרא קודש בפרשת**  
**אמור (כב,יד) ואיש כי יאכל קודש. ועל זה ביחוד כתיב וגם נתתיו ללוי. גם על מעשר שני**  
**שנקרא קודש בסוף פרשת בחקתי (כז,ל) וכל מעשר הארץ וגו' קודש לה'. ועל זה כתיב לא**  
**אכלתי באוני וגו'. גם על מעשר עני ולקט שכחה ופאה כלשון הגמרא תמורה (כה,א) לקט**  
**קדושתו בידי שמים. והנה על תרומה מתפרש כך. בערתי מלבד מצות הפרשה. מצוה לבערו**  
**מן הבית מיד, כדי שלא לבא לידי אכילה. ומוזהרים במיתה בידי שמים. ועיין ירושלמי פסחים**  
**פ"ג,ה"ג בהא דתנן ר' אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה. דמניחה לישרף. משום**  
**דחיישינן שמא יאכל קודם שיתננה לכהן.**

**וגם נתתיו. לבד מצות ביעור מן הבית שלא יכשל. אשר היה אפשר לשרוף או להשליך למים.**  
**אבל עוד קיימתי מצות נתניה.**

**ללוי.** בכלל זה הוא אחד משבט לוי. וגם כהן אשר הוא ת"ח. כמו שכתבתי כמה פעמים דעל הוראה זו כתיב הכהנים הלויים. וכאן לענין תרומה אומר שנתתיו לכהן שהוא לוי דוקא וכדאיתא בחולין ד' ק"ל ב'. ולענין מעשר ראשון אומר ללוי כמשמעו.

**ולגר ליתום ולא למנה.** לענין מצות עשה ולקט שכחה ופאה. שנקרא קודש לזה כמו שכתבתי.

**ככל מצותך.** מצוה יש בה שתי הוראות. א' מצוה שבתורה. מצות עשה או מצות לא תעשה. ב' דברי קבלה כלשון הגמרא ברכות (ה,א) והמצוה זו משנה. ועיין מה שכתבתי בספר שמות כ"ד י"ב. וכאן פירוש ככל מצותך מצות עשה ולא תעשה.

**לא עברתי ממצותיך.** פרטי קבלות שבע"פ. שרק על פיהם נעשית המצוה כפי המכוין מהמצוה ית'.

**ולא שכחתי.** לא עברתי על הדינים אפילו בשגגת שכחה. דאף על פי דקיימא לן שלהי פ"ב דב"ק (כו,ב) דשכחה הוא אונס. אינו אלא עד שלא נתחייב בשמירתה, כגון שהניח אבן בחיקו עד שלא היה שם אדם, ואח"כ בא אדם אצלו, והוא שכח שהאבן בחיקו, ועמד ונפל האבן והזיק פטור מד' דברים. אבל אם הניח האבן אחר שהיה שם אדם ושכח אח"כ. באמת חייב בד' דברים. והכי נמי לענן תפלה וכמה דברים משמוטל עליו ואתה מצוה אין לאדם לשכחה ועליו להזהר בכל הדינים שבה. (חסר)

### פרק כו, טו

**טו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את-עמך את-ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב ודבש :**

**השקיפה.** ידוע עפ"י המדרש שמות רבה פ' מ"א. דכל השקיפה שבתורה לרעה. אלא גדול כוחן של מוציאי מעשרות שמהפכין לשון רעה לטובה. ותמוה למאי נאמר בלשון רעה ולהפכו ומה היה חסר אלו נאמר הביטה ממעון קדשך. אבל עוד יש לדקדק לשון ממעון קדשך מן השמים. מכל מקום לפי הפשט הוא לשון כפול ואף על פי דבחיגה (יב,ב) איתא דמעון נקרא שמים מדכתיב ממעון קדשך מן השמים מכל מקום לפי הפשט דכתיב כפל לשון מן ולא כתיב ממעון קדשך השמים. מזה משמע דשני דברים הן. ומן השמים הן מקום הגלגלים וכוכבי לכת המשפיעים ברכה על האדמה ותו קשיא הסוגיה דחיגה הנ"ל דקאמר דבמעון יושבים מלאכי השרת. ולא הביא שום הוכחה לזה כמו באינך רקיעי וע"ש וכבר הרגיש בחידושי אגדות.

אבל הענין דפירושא דהאי קרא הוא שהמביא ביכורים מתפאר במעשיו שעשה הכל על הצד היותר טוב על כן בא לבקש רחמי שמים שיברך את ישראל והאדמה. ובאמת אין לאדם להיות בטוח במעשיו שתהיה תפילתו משום הכי ראויה להשמע, דבלא ספק עוד יש איזה פגימות על כן קבע הכתוב נוסח התפילה בלשון השקיפה ממעון קדשך פירוש השקיפה לרעה על מלאכי השרת במעו, ותמצא גם בם תהלה על כן השקיפה עלינו מן השמים וברך וגו', ולא תקפיד ברחמך על איזה שגיאה. ומעתה נתיישב הכל.

אמנם ראוי היה לכתוב השקיפה ממעון מקדשך והביטה מן השמים וכלשון הפסוק בתה' (קב,כ) כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט אלא גדול כוחן של מוציאי מעשרות וכו'.

(הרחב דבר: וכמו כן מתפרש בתהלים ק"ב אתה תקום תרחם ציון וגו' וייראו גוים את שם ה' וכל מלכי הארץ את כבודך פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ה'.

הדקדוק מבואר שהחל בלשון יחיד תפלת הערער וסיפיה דקרא בלשון רבים ולא בזה את תפלתם. וכן לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה. וכבר נדרש על זה ברבה פרשת אמור. גם כפל לשון כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט. וכל הענין וחבור המקראות יש להבין.

והענין, דראה המשורר ברוח הקודש דבדור אחרון יתפללו כל ישראל בר"ה על מלכות שמים שישוב לירושלים וימלוך על כל העולם כלו. אמנם כונת תפלה זו אין שוה לכל אדם. יש אוהב ה' בכל לבו ומתפלל על כבודו ית' שיתגדל ויש מתפלל על זה כדי שבזה ישוב ישראל על אדמתו. וכהבטחת ה' לאברהם אבינו בשעת מצות מילה כמו שכתבתי בספר בראשית י"ז ח'. ויש שאין לו הרגש בצרת הגלות להליכות עולמו בהצלחה. וא"כ תפלתו זו בלי לב הוא לגמרי רק מצות אנשים מלומדה.

ואמר ברוח הקודש פנה אל תפלת הערער. אותו יחיד שבכל ההמון המעורר רחמי שמים מעמק הלב על כבוד שמים. מכל מקום ולא בזה את תפלתם של כל ההמון אף על פי שתפלתם הוא רק בשביל טובת עצמם או מן השפה ולחוץ. מכל מקום אל כביר לא ימאס תפלת הצבור הבאה יחד עם הערער.

ואמר ברוח הקודש תכתב זאת לדור אחרון של הגלות שתתקיים תפלה זו שייראו גוים את שם ה' וכל מלכי ארץ את כבודך. ועם נברא יהלל יה. בכל ימי ר"ה שנעשים עם נברא. כפירוש חז"ל על זה הפסוק ברבה פרשת אמור. על פי לשון הכתוב במוספי ר"ה ועשיתם עולה ולא והקרבתם אלא מרמז שנעשים בריה חדשה, יהלל יה בחג הסוכות. שיהיו בטוחים שנשמע תפלתם אם מעט ואם הרבה.

ואמר כי השקיף ממרום קדשו וגו'. אף על פי שבאמת תפלת הצבור אין כדאי להיות נשמע. מכל מקום באשר השקיף ה' לרעה על מלאכי השרת היינו ממרום קדשו על המלאכים ברקיע של מטה. והתבונן כי גם בהם יש תהלה. על כן ה' משמים אל ארץ הביט. על בני אדם אשר מעפר המה הביט ברחמים לשמוע אנקת אסיר. מי שמצטער על כבוד שמים. שהוא תמיד אסיר תקוה שאין מתפייס על שטוב לו גם בגלות. לפתח בני תמותה ואותם שאין להם הרגש על צער השכינה. ורק מכל מקום מתפללים. מכל מקום יגיעו לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים בהקבץ עמים יחדו וגו'. וכל זה הרעיון מרומז בפרשה זו. )

**וברך את עמך.** באשר הם עמך נושאי מלכותו ית'.  
**את ישראל.** באשר הם גדולי הערך למעלה מטבע העולם וממזל.  
**ואת האדמה וגו'.** באשר נשבעת לאבותם שתהיה ארץ זבת חלב ודבש. תהא השבועה גורם לוותר על איזה שגיאה. וזהו הנקרא ודוי מעשר. ובלא זה הביאור אינו מובן כ"כ על מה נקרא פרשה זו ודוי הרי אינו אלא התפארות.

### פרק כו, טז

**טז היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את-החקים האלה ואת-המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל-לבבך ובכל-נפשך :**

**היום הזה.** יודע הדרש שהביא רש"י בכל יום יהיו בעיניך כחדשים. אבל אין מקרא יוצא מדי פשוטו. שמדבר ביחוד באותו יום שעומד בו. ובא לאפוקי מאז שעמדו על הר סיני עד היום הזה. וענין פרשה זו. הוא הקדמה וביאור לכריתת ברית שבא אחריו הברכות והקללות שנקרא ברית שבערבות מואב. ונתוסף בו ענין אחד מאד נעלה על ברית שבהר סיני. היינו מה שנזהרו עתה על שקידת התורה לחדש בה דינים על פי כללי התורה ודקדוקיה וע"י משפטי התלמוד שלימד משה. והיינו דאיתא בסוטה (לז,א) גבי ברכות וקללות ללמוד וללמד לשמור ולעשות. וכבר ביארנו בפרשת אחרי הביאור על זה הלשון לשמור הוא לזכור מה שכבר למד. ולעשות הוא לחדש עוד ואף על פי דאיתא התם וכן בסיני. לא קשיא מידי שהרי כמו כן איתא שם ברוך בכלל ברוך בפרט ארור כו'. והרי בסיני לא נזכר ברוך וארור כלל. אלא בתורת גזירה שוה למדנו שמכל מקום נכלל גם באותו הברית שבסיני דברים אלו. והכי נמי לענין לשמור ולעשות. אבל עיקר הדברים נאמרו בערבות מואב. וזהו משמעות מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים. שהוא העמדה על תכלית ההוראה.

**ושמרת.** היינו משנה כדאיתא בספרי דברים בכל מקום ובקדושין (לז,א) על משמעות תשמרון. והיינו כל שנחקר באיזה דור נעשה משנה לדור הבא אחריו כמו שכתב בפירוש המשנה להרמב"ם בהקדמה בד"ה וכאשר מת יהושע. וזהו פירוש מאמרם ז"ל עירובין פ"ה (נג,א) דוד גלי מסכת. היינו מה שהעלה חידוש הוראה עפ"י חקירה ועיון התלמוד נעשה משנה. ואח"כ. **ועשית אותם.** להוסיף לחקור הוראה אחרת. והוא תלמוד שבכל דור.

**בכל לבבך.** בכל חשק הלב.

**ובכל נפשך.** במסירת נפש וכדאיתא בפרק ר"ע (שבת פג,ב) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה.

### פרק כו, יז

**יז את-ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטי וישמע בקלו :**

**את ה' האמרת.** תרגום אונקלוס חטבת. והוא לשון הגמרא ברכות (ו,א) אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה בעולם. ופרש"י לשון חשיבות ושבח וכמו יתאמרו כל פועלי און. והערך בערך חטב מביא הגמרא בזה הנוסח אתם עשיתוני חטיבה אחת בעוה"ז ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעוה"ב. ובערך אמר ג' פירש חטיבה - ציור אחד בעולם כלומר דבר הניכר לעין. ופירוש הענין דבזה הברית הראת לדעת שאין כמותו שראוי להיות לך לאלהים וגו'. וה' הראה לדעת בזה הברית שאין כישראל הראויים להיות לו לעם סגולה וגו'. והראב"ע הביא בשם ר' יהודה הלוי הספרדי פירוש האמרת מגזרת ויאמר. ואינו מבואר. ונראה שכוון לואמרת אליהם. וכבר נתבאר ריש ספר ויקרא שהוא מלשון חבור וכן קרוב לפרש יתאמרו כל פועלי און. ויתחברו יחד לעשות מה שלא היה אפשר בהיות כל אחד בפני עצמו כידוע שחבור לרשעים רע לעולם.

נחזור לענין הפרשה. שבזה הברית שנכרת על שקידה בעיון התורה נתחברת אל ה'. כלשון הזה"ק דאורייתא וקוב"ה וישראל חד הוא. ומשום הכי נקרא התלמוד לחמו של הקב"ה כדאיתא בחגיגה (יד,א) לכו לחמו בלחמי זה תלמוד. שכמו קרבנות נקראו לחם. את קרבני לחמי. וביארנו במקומו שהוא לשון חבור שהקב"ה מתחבר כביכול את ישראל. כן הוא כח התלמוד הוא כמו לחם המחבר הנשמה והגוף יחד חבור עצום כך תלמוד הוא המחבר את ישראל לאביהם שבשמים. ומשום הכי מצלין אהבה רבה אהבתנו וכו' בברכת התורה שהוא התלמוד כמו שאומרים ותן בלבנו להבין ולהשכיל ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך וכו'. ונקרא אהבה רבה. באשר שאהבת ה' לישראל הבאה ע"י התורה וכן להיפך יותר מאהבת ה' וישראל ע"י קרבנות. כמו שביארנו בספר שמות (כה,כ) בהעמדת הכרובים ופניהם איש אל אחיו.

**(הרחב דבר: ובברכות (יא,ב) דאיתא ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. והוכחה זו סתומה לענין ברכה זו. אבל הענין דאהבה הבאה ע"י התלמוד גדול מאהבה הבאה ע"י קרבנות בשני דברים.**  
א' דקרבנות אינו אלא בירושלים קרוב לפני המלך ה' היינו מקום מלכותו ית'. מה שאין כן תורה בכל מקום. וזהו מאמר הנביא מרחוק ה' נראה לי.

ב' דקרבנות אפילו בירושלים אינו אלא בזמן שבית המקדש קיים. והרי למצער ירשו ישראל מקדשי אל. מה שאין כן תורה אין הפסק לעולם. וזהו מאמר הנביא ואהבת עולם אהבתיך. והיינו שמביאה הגמרא שראוי לומר בברכה שנאמרה על התלמוד אהבת עולם. אכן בדבר אחד היה נוח לישראל אהבה הבאה ע"י קרבנות. שקרבנות כל ישראל ראויים לזה. ומי שבא ברגל לירושלים ומביא קרבן ראה ה"ז מגיע ליראה ויראה לכל אחד לפי ערכו. מה שאין כן אהבה הבאה מן התלמוד. אינו אלא מי שזוכה להיות עמל בתורה, ולא הכל ראויים ומוכשרים לזה. על זה מסים הנביא על כן משכתיך חסד, פירוש משום הכי המשיך הקב"ה לאהבת עולם של תורה מדת החסד, דבמה שמהנים למתדבקים לת"ח שיהיו יכולים לעסוק בתורה משיגים גם המה אהבת ה'. וביארנו בזה ברנה של תורה בביאור הפסוק על משכני



בלילות וגו' וזהו דבר הכתוב ואהבת עולם אהבתיך. שיהיה בלי הפסק מקום וזמן. על כן משכתיך חסד שיהא כל אדם מישראל ראוי לזה. (.

כל זה נכלל בזו התיבה האמרת. דבזה הברית נתחברת את ה'. ובא לבאר תנאי ואופני זה החיבור. ומונה יחד פעולת החבור שנתחברו ישראל לאביהם שבשמים גם אז בברית הר סיני. וגם אופן החדש שבא כאן.

ואמר **להיות לך לאלהים**. למנהיג הטבע שלך.

**וללכת בדרכיו**. במדותיו מה הוא רחום כו'. אלו האופנים היה מכבר.

**ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו**. זהו תנאי החדש.

**לשמור חקיו**. אלו המדות והכללים שהתורה נדרשת בהן.

**ומצותיו**. היינו הקבלות שהיה למשה מסיני ואהל מועד.

**ומשפטיו**. לחקור מהם חדשות.

**ולשמוע בקולו**. לדקדק בקראי לבד י"ג מדות אלא דיוק בסדר הלשון ויתור וכדומה.

#### פרק כו, יח

**יח וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר-לך ולשמור כל-מצותיו :**

**וה' האמירך היום**. בכריתת ברית. שכעת נתחבר הוא כביכול אליך.

**להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך**. שמי שירצה לעבוד את ה' מכל העמים. אי אפשר כי אם להכנס בתוך המון ישראל. וזהו פירוש עם סגולה. האוצר שבו מכניסים כל פרטים. וזה התנאי והמעלה כבר דבר בהר סיני והייתם לי סגלה וגו'.

**ולשמור כל מצותיו**. שהקב"ה ברא את העולם בבנין תרי"ג מצות שהם מקיימי העולם. והוא זכאה רבה אשר אתה נתחייבת בשמירת כל המצות ובזה אתה מקיים העולם בכללו ולא כמו שהיה עד כה. אלו המעלות היו מכבר בשעת מתן תורה. ועכשיו נתוסף ע"י כריתת ברית עיון התלמוד.

#### פרק כו, יט

**יט ולתתך עליון על כל-הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם-קדש לה' אלהיך כאשר דבר :**

**ולתתך עליון וגו' לתהלה**. היינו מעלות המיוחדות בכל איש. וע"י התחברות עם ישראל עם ה' נעשו מצוינים במעלות אלו.

**לתהלה**. מונה שלשה דברים שעסק התורה מועיל לשלשה מיני אדם וכמו שכתבתי לעיל (ו,כד) שאמר משה ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה. ופירשנו שמועיל לעמלי תורה להשיג יראת ה'. ולהמחזיקים אותם לזכות בעוה"ז ובבא. ולגדולי ישראל להשיג אהבת ה'. וזהו **לתהלה**. להמון קהלת יעקב. שמצטיינים בזה מכל אוה"ע.

**ולשם.** היינו שם טוב שהוא יראת ה'.

**ולתפארת.** לגדולי ישראל שמשיגים אלהות ודבקות למעלה מטבע אנושי.

**ולהיותך עם קדוש וגו'.** שיהא כל האומה בכלל פרושה ומובדלת מתאוות אוה"ע והפרישה

הזאת יהיה לה' אלהיך. בשביל שאתה עם ה'.

**כאשר דבר.** היינו ואתם תהיו לי וגו' וגוי קדוש.

## פרק כז

### פרק כז, א

**א וַיְצַו מֹשֶׁה וַזְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הָעָם לֵאמֹר שְׁמַר אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם :**

**ויצו משה וגו'.** כבר ביארנו דפרשה הקודמת היתה פתיחה לברית הבאה. שנקראה ברית שבערבות מואב. והן הברכות והקללות. וא"כ היה למשה רבינו להתחיל והיה אם שמוע תשמעו וגו'.

אבל באשר שזה הברית נשנה עוד הפעם בהר גרזים והר עיבל מפי הלויים. על כן סידר משה רבינו עפ"י ה' סדר מעשה הר גרזים והר עיבל. דשם מתחלה כתבו על האבנים ואח"כ אמרו ברכות וקללות כדאיתא במסכת סוטה (לו,א). וכן עשה משה רבינו בערבות מואב הזהיר תחלה על מעשה האבנים ואח"כ כרת הברית. ויש לומר עוד דלפנינו יבואר דכריתת ברית שבהר גרזים והר עיבל היה שאז נבחרו להיות לאור גויים. והיה התחלה לזה כתיבת האבנים ובנין המזבח והשלמים. ולזה התכלית הגיע התוכחה והפזור הרב של ישראל כאשר יבואר. משום הכי הקדים משה רבינו ענין האבנים לכריתת ברית של התוכחה.

**וזקני ישראל.** לא הסכין משה רבינו לדבר לישראל בצירוף אחרים. רק כאן. בשביל דבבואם לידי מעשה הר גרזים והר עיבל אחרי פטירת משה. יהיו המה המדברים אלו הדברים. על כן צירף משה כאן אותם עמו.

את העם. היינו המון ישראל שאין בהם כח ללמוד ולדקדק בתלמוד שעליה תסוב הברית. מכל מקום עליהם לראות שיהיה נשמר כל המצוה במעשה. והיינו והיה ביום אשר וגו'.

### פרק כז, ב

**ב וְהָיָה בַיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ וְהִקְמַתְ לָךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשָׂדֶת אַתֶּם בְּשִׂיד :**

**והקמת לך אבנים גדלות.** ולהלן בפסוק ד' כתיב עוד הפעם תקימו את האבנים וגו' וכן בכתיבה כתיב שתי פעמים וכתבת וגו'. והענין דשני מיני כתיבה היו. אחד לישראל ואחד לאוה"ע. לישראל ככתוב למען אשר תבוא אל הארץ וגו'. ולאוה"ע כדכתיב בכתיבה שניה באר היטב ופירשו חז"ל בסוטה שם בשבעים לשון היינו לאוה"ע.

והנה פליגי שם (סוטה לה,ב) תנאי ר' יהודא ור"ש ר"י סבירא ליה שכתבו על האבנים ואח"כ שדו בשיד. ומדייק לשון הכתוב וכתבת על האבנים. והקשה ר' שמעון לדבריך היאך למדו אוה"ע של אותו הזמן תורה א"ל בינה יתירה נתן להם הקב"ה ושגרו נוטירין וקילפו את הסיד והשיאווה וכו'. ור' שמעון אומר ע"ג סיד כתבוהו. וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות. ויבואר עוד לפנינו פירוש זה המחלוקת. הא מיהא לא נחלקו אלא בפירוש כתיבה שניה שהיה לאוה"ע אבל כתיבה ראשונה לכולי עלמא כתיב תחלה ושדת אותם בשיד ואח"כ וכתבת עליהן וגו' תדע דלשיטת הרמב"ן שהיו כתובים השמות כהוייתן והיאך אפשר לומר שכתבו ואח"כ שדו את הכתב. והרי מחקו כל השמות. אלא לא נחלקו כי אם בכתיבה שניה שהיה בשבעים לשון. והשמות שנעתקו ללשון אחר נקרא כנוין דאין בזה אזהרה משום מחיקת השם.

פרק כז, ג

**ג וְכַתְּבֶתָּהּ עֲלֵיהֶן אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעֶבֶרְךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תִּבְאֵל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-הִיא אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אָרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדִבַּשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי-אַבְרָהָם לְךָ :**

את כל דברי התורה וגו'. הראב"ע בשם הגאון שהיה זכרון תרי"ג מצות בקיצור. והרמב"ן כתב בשם ספר תאגי. שהיה כל התורה כתובה מבראשית על דעיני כל ישראל בתאגיה וכו'. הא מיהא באופן אשר יהיה שוה בהם כל עם ה' אפילו הדיוטות דקרו מקרא. וידעו המצות בכלל. וכל זה היה בעברם את הירדן עד שלא באו להר עיבל.

פרק כז, ד

**ד וְהָיָה בְּעֶבְרַתְּכֶם אֶת-הִירְדָן תִּקְיִמוּ אֶת-הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשָׁדַת אֹתָם בְּשִׂיד :**

**תקימו את האבנים האלה.** שכתבתם בשביל ישראל כפי הראוי להם. **בהר עיבל.** באשר שזה התכלית שהיה ע"י כתיבה שניה בשביל אוה"ע. לא הגיע למרום קיצה עד שגלו ישראל ונתפזרו בכל האומות. וזה נאמר בהר עיבל שיהא כן. על כן היה תחלת זה הענין הנעלה ג"כ בהר עיבל.

**ושדת אותם בשיד.** לר' יהודא דסבירא ליה דהשיד היה אחר הכתיבה צריך ליישב הא דכתבו כאן ושדת וגו' לצורך בנין המזבח וכדתנן במסכת מדות (ג,ג) ומלבנין אותן פעמים בשנה. ומכאן הוא שלמדו לעשות כן. וא"כ יש לזה הפסוק שתי כונות כדרך משנה תורה. חדא לפני הכתיבה לצורך מזבח. וחדא אחר הכתיבה כדיוק לשון וכתבת על האבנים. דמשמע על גוף האבנים.

פרק כז, ה

**ה וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא-תִנִּיף עֲלֵיהֶם בְּרֹזֶל :**

**ובנית שם מזבח וגו'.** כמו שהיה בהר סיני הקרבת עולות ושלמים ושמחה. בשביל שנתקבלו לעם ה' ולעבודתו. כן היה בהר עיבל שנבחרו אז לברית עם. וכמו שאמר ישעיה הנביא (מב,ו) ואצרך ואתנך לברית עם לאור גויים. והפירוש לתקן הברית שהוא האמונה לכל עם, שיהיו משליכים אמונת אלילים ולהאמין בה' אחד. וכבר נכרת ברית עם אברהם אבינו על דבר זה כמו שכתבתי בספר בראשית י"ז ד'. והיום נכרת זה הברית עם כלל ישראל. והיה התחלה לזה בהר עיבל במה שכתבו את התורה בשבעים לשון. ולא הגיעו לתכלית זה הענין הנעלה רק ע"י גלות ופזור. וכמו שכתבתי בפרשת שלח בפסוק ואולם חי אני. ובשביל שכאן זכו לדבר הזה שיגלה כבוד ה' ע"י לכל הארץ. על כן נצטוו לבנות מזבח ולעשות שמחה.

### פרק כז, ו

#### ו אַבְנֵי שְׁלֹמֹת תִּבְנֶה אֶת-מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עֹלֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ :

**אבנים שלמות תבנה וגו'.** בפרשת יתרו (כ,כא) כתיב לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה. וממילא מובן דמכל מקום יהיו שלמות בלי פגימה דבשביל זה היתה הדעת נותנת לעשות אותן גזית כדי ליישרם ולהסיר הפגימות והוצרך הכתוב להזהיר דמכל מקום גזית אסור. אלא יהיו שלמות מטבע הווייתם וכאן דכתיב תחלה (פסוק ה) לא תניף וגו' הרי מיותר אבנים שלמות או להיפך מיבעי אבנים שלמות ולא תניף עליהם ברזל. ויהיה ביאורו דמכל מקום אסור להישיר הפגימות ע"י ברזל. אבל לשון לא תניף קודם אזהרה דשלמות מוכח דאפילו בדבר שאינו נוגע לשלמות האבנים אסור להניף ברזל. והיינו כדתנן במדות שם (ד,ג) שלא היו מלבנין בכפים של ברזל כו'. ומעתה ההכרח לפרש שיהיו אבנים שלמות ג"כ.

### פרק כז, ז

#### ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שֶׁם וְשִׁמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ :

**ואכלת שם.** היינו בהר עיבל דוקא. דאחר שנצטוו להעמיד המזבח והקרבה דווקא שם. ממילא היה חוץ למקום הקרבה כמו חוץ לירושלים בבית הבחירה.

### פרק כז, ח

#### ח וְכָתַבְתָּ עַל-הָאֲבָנִים אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיֵּטֵב :

**וכתבת על האבנים וגו'.** כבר פירשנו שבכאן פליגי ר' יהודה ור' שמעון. והנה ר' שמעון מסיים וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות. והדבר תמוה מה שייך זה הסיום למחלוקתן של ר' יהודה ור' שמעון. אמנם מתחלה יש להבין לדעת ר' יהודה אמאי היה הצווי שישודו את הכתיבה והמה יקלפו אח"כ. למאי נצרכו לכך. אלא ודאי בא הקב"ה לרמז בזה עיקר גדול. ההבדל בין ישראל לאוה"ע דאף על פי דבין ישראל בין אוה"ע נצטוו על עבודה זרה ושבע מצות. והייתי אומר דעיקר הבדל לא היה אלא בשאר מצות שבתורה. על כן הראה בזה שגם בז' מצות עצמן נשתנו היינו כמו שכתבתי בפרשת בחקותי (כו,ג) שהקב"ה מבקש את ישראל

שיעשו את המוטל עליהם כדי שיקבלו שכר. מה שאין כן אוה"ע אין נוגע לקיום העולם ומה איכפת להקב"ה יעשו מה שלבם חפץ. ובזה יש לדמות ולהמשיל לרופא שנכנס לרפאות ויש הבדל בין אם נכנס לבנו או לאחר. דאף על פי דעצם הרפואה שוה לשניהם מכל מקום אינו דומה באופן נתינת הרפואה בשני דברים: דלבנו הרופא ממתיק את הרפואה כל האפשר כדי שיהא קלה עליו ליקח, מה שאין כן לאחר. שנית דלבנו מבטיח מתנה אם יקח הרפואה מה שאין כן לאחר.

ובשני דברים אלו נשתנו ישראל לאוה"ע. דלישראל פירש קללות וברכות מה שאין כן לאוה"ע. ושנית דלישראל צוה לכתוב על הסיד שיהא נוח לקרות. ולאוה"ע נצטוו לכתוב תחת הסיד והיו נצרכים בקושי לקלף את הסיד. ובא הקב"ה בזה ללמדנו ההבדל בין ישראל לאוה"ע. וכל זה לר' יהודה אבל לר' שמעון לא היה בזה נפקא מינה משום הכי ביאר נפקא מינה אחרת דלישראל היו האזהרות כמשמען שיהא עושים. מה שאין כן לאוה"ע לא נזהרו אלא למען אשר לא ילמדו אתכם וגו'. הא אם עשו תשובה ולא עבדו עבודה זרה היו מקבלין אותו. ולא חששו אם לא היו נזהרים בז' מצות וכמו שכתבתי בספר שמות ראש פרשת בא (י,ב) בפירוש פסוק בספר יהושע (ד,כד) ועיין מה שכתבתי להלן פרשת וזאת הברכה (לג,ג) בפסוק אף חובב עמים.

## פרק כז, ט

**ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִסְכַּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהִייתָ לְעַם לֵה' אֱלֹהֶיךָ :**

**והכהנים והלוויים.** היינו גדולי תורה כמו שכתבתי כמה פעמים. וכבר נתבאר לעיל (פסוק א) דמשום הכי דיבר כאן משה יחד עם הכהנים משום שהכהנים דברו אח"כ דברים הללו בהרע עיבל.

**אל כל ישראל.** הם גדולי וחכמי האומה.

**הסכת ושמע ישראל.** התבונן היטב במה שנצטוינו לכתוב על האבנים בשבעים לשון בשביל אוה"ע. **אשר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך.** משמעות עם מובן כמה פעמים אנשי חיל נושאי המלוכה כמו שכתבתי בספר בראשית מ"א מ' ובספר שמות א' ט' ובכל מקום מתפרש לפי הענין. וכן כאן משמעו שנהיו בזה הברית לאנשי חילו של הקב"ה להכיר מלכותו ית' לכל העולם לאמר ביחוד לישראל. כי רק גדולי ישראל וחכמי התורה המה מאירים לכל אדם ככוכבי השמים כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ב י"ז. והיינו דאיתא במסכת ב"מ (לג,ב) והגד לעמי וגו' אלו ת"ח כו'. ומשום הכי במסכת ברכות (סג,ב) פירשו פסוק זה ביחוד בת"ח ודרשו הם ואח"כ כתת ומבאר עוד.

## פרק כז, י

**י וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וַעֲשִׂיתָ אֶת-מִצְוֹתָיו וְאֶת-חֻקָּיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם:**

**ושמעת בקול ה' וגו'.** היאך יהיו נושאים מלכותו ית' שעל ידיהם ימלא כבוד ה' כל הארץ היינו שישמעו וידקדקו בתורה הכתובה שבזה ימצאו רמוזים כל דבר חכמה שבעולם. עד שיכולו מזה להאציל דעת גם לאוה"ע רק באופן **ועשית את מצותיו.** היינו מעשה המצות על פי קבלה בע"פ.

**ואת חקיו.** היינו למוד התורה בדרך פלפולה.

**אשר אנכי מצוך היום.** קאי על חקיו שהזהיר על זה בערבות מואב. משום הכי הקדים כאן מצותיו לחקיו. ולא כמו לעיל כ"ו י"ז שהקדים חקיו מצותיו. משום דשניהם מיירי בתורה שבע"פ כמו שכתבתי שם. אבל כאן שרצה לסיים אשר אנכי מצוך היום וזה לא קאי כי אם על חקיו. ומשום הכי הקדים מצותיו. וענין אזהרה זו לכאן היינו שאף על פי שאין מתקדש שם שמים לאוה"ע ע"י ישראל כי אם ע"י שמדקדקים בתורה ומוצאים בה כל החכמות כדאיתא בבכורות (ח,א) בעובדא דר' יהושע בנחש לכמה מוליד שדקדק מתורת משה וכן כל חכמה יש למצוא בה אבל בתנאי שתהא יראת ה' קודמם לחכמתו אז התורה מצלחת למצוא הכל בתורה. והיינו שמסיים ועשית את מצותיו ואת חקיו. היינו המעשה והשקידה בתלמוד או אז תשמע בקול ה' כל שאפשר לשמוע. ובזה תאציל חכמה רבה על אוה"ע ותגיע לתכלית הנרצה להיות גורם לכל אוה"ע שיעבדו את ה' והאילילים כליל יחלוף.

והנה באה אזהרה זו מפי הכהנים לכל ישראל (פסוק ט) אחר ענין הר עיבל (פסוק ד) לרמז על הא שאמרו ביבמות (פ,ב) מתחלה ושוטרים הלויים לפניכם. ומשעת הגלות ואילך הגיע לשוטרים הרבים בראשיכם לא נתייחדו ליום בזה עוד יותר מכל ישראל. וכה היה עזרא הכהן הוא מלאכי מזהיר זכרו תורת משה וגו' על כל ישראל חקים ומשפטים כמו שכתבתי לעיל א' ג' בהרחב דבר.

### פרק כז, יג

**יג וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל-הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבֵל רְאוּבֵן גַּד וְאֲשֶׁר וְזַבּוּלֵן דָּן וְנַפְתָּלִי :**

**ואלה יעמדו על הקללה.** כבר ביארו חז"ל ברבה פרשת תזריע (ב,ו). דלהכי לא כתיב לקלל את העם בשביל לשון נקי שלא יחול עליהם קללה חלילה.

### פרק כז, יד

**יד וְעֵנּוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל-כָּל-אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם :**

**וענו.** בכל מקום דכתיב לשון עניה הוא מפי אחר כמבואר בירושלמי ביכורים פ"ג,ה"ד וא"כ הוא תמוה מפי מי שמעו הלוים. ויש לבאר בשני אופנים. חדא דאיתא בסוטה (לז,ב) פ"ז דבכל קללה היתה הברכה קודם לה וישראל היו עונים אמן ואיתא ברכות (מז,א) עד שישמע אמן ופרש"י דאמן מכלל הברכה, ומצוה להמברך שישמע אמן. ואם כן היתה המצוה ללוים שישמעו אמן שיצא מפי ישראל על הברכה שקדמה לקללה. ונמצא פירושו: וענו הלוים אמן

ואמרו ארור. וכן הפירוש כאן (פסוק טו) וענו כל העם ואמרו אמן. פירוש וענו כל העם שישמעו מהלויים ואח"כ יאמרו אמן.

ואינו כמו משמעות וענתה ואמרה. או וענית ואמרת דפירושו דתשמע אלו הדברים ותאמר בעצמה או בעצמך דברים ששמע. אבל כאן המשמעות שתשמע מה שאמר אחר ולא תאמר אלו הדברים, וגם זה בכלל עונה כדאיתא בסוכה (לח,ב) מנין ששומע כעונה שנאמר ביאשיהו (מל"ב כב,טז) (כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה. . . ) את דברי הספר אשר קרא מלך יהודה. ודלמא בתר דקרא שפן קרא יאשיהו? לא סלקא דעתך דכתיב (פסוק יט) יען רך לבבך ותכמע מלפני ה' בשמעך ולא בקראך. הרי דשמיעה לחוד היו כעונה אחריו של המדבר והכי נמי הפירוש וענו שישמעו הלויים את האמן ואמרו ארור וגו'.

עוד יש לפרש עפ"י הירושלמי סוטה פ"ז ה"ב כתיב וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם. בקולו של רם מלמד ששיתף הקב"ה קולו עמהם. ד"א קול רם המעולה שבקולות. א"ר יצחק לא קטן ולא גדול אלא בינוני מפרש הירושלמי דקול רם אין משמעו חזק וגבוה. דא"כ קול גדול או קול חזק מיבעי אלא קול אמצעי וזהו דעת תלמוד דילן ג"כ דיאתא בסוטה (לח,א) גבי ברכת כהנים (במד' ו,כג) כה תברכו בקול רם או אינו אלא בלחש ת"ל אמור להם כאדם האומר לחבירו. הרי למדנו דמשמעות קול רם הוא כאדם המדבר לחבירו ולא בצעקה וזהו המעולה שבקולות. וה"נ דכתיב ואמרו אל כל איש ישראל משמעו כאדם המדבר לחבירו ופירוש קול רם קול אמצעי. וא"כ קשה, האיך שמעו כל ישראל דבר הלויים משום הכי דרשו בראשונה בקולו של רם ששיתף הקב"ה קולו עמהן והיינו דכתיב קול ולא כתיב בקול. ומעתה מבואר לשון וענו הלויים היינו מה שדיבר הקב"ה ואח"כ ואמרו בעצמם.

**הלויים.** אף על פי דשבט לוי היה בראש הר גרזים (פסוק יב). כבר יישבו במסכת סוטה (לז,א) שם דהאומרים לא היה אלא זקנים ות"ח אבל ההמון הלויים היו שוין בזה לשארי שבטים. וכבר ביארנו לעיל ו' פסוק ח' דמשמעות הלויים משמע כמה פעמים ת"ח ביחוד.

## פרק כז, טו

**טו אָרוֹר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תוֹעֵבַת ה' מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשֵׁם בִּסְתֵר וְעֵנוּ כָּל-הָעַם וְאָמְרוּ אָמֵן :**

**מעשה ידי חרש.** לפי הפשט אין לדברים אלו טעם ומאי נפקא מינה אם הוא חרש או הדיוט אבל ראוי לדעת דמשמעו אשר יעשה מתפרש בשני אופנים. חדא שהוא עושה לעצמו היינו שיעבוד הוא עבודה זרה. ושנית שעושה בשביל עובד כוכבים שיעבוד. ושני הפירושים הללו מתחלפים במשמעות ושם בסתר ומחולקים ר' ישמעאל ור"ע במסכת עבודה זרה (נא,ב) דר' ישמעאל מפרש דעבודה זרה שעשה ישראל לעצמו אסורה מיד ופירוש ושם בסתר שטעון גניזה היינו דלא מהני ביטול. וה"ה ישראל שעושה לצרכי העובד כוכבים אסורה מיד כדמוכח שם די"ט ב' בפרש"י ד"ה של ישראל שעשה ישראל לצרכי למוכרה לעובד כוכבים. והכי מוכח

בסוגיא דשם ואין כאן מקום. ובתרווייהו אופני משעת עשיה קם בארור ונאסרה בהנאה כדאיתא (נב,א).

ולר"ע מתפרש ושם בסתר על שני אופנים בישראל העושה לעצמו הפירוש שאינו אסור עד שיעשה לה דברים שבסתר היינו עד שתיעבד. והא דלא מהני ביטול נפקא לן ממצבב כדאיתא שם (נב,א). אבל בישראל העושה לעובד כוכבים פירוש ושם בסתר שטעון גניזה ולא מהני ביטול דזה לא ידענו ממצבב. ובהאי גוונא לא אפשר לפרש עד שיעשה דברים שבסתר. שהרי כבר למד ר"ע שם מפסוק אחר דעבודה זרה של עובד כוכבים נאסרה מיד. וכיון שעושה בשביל עובד כוכבים ה"ז כמו שכבר עבדה ותו, דבעובד כוכבים לא שייך לומר עד שיעשה דבר שבסתר. הרי עובד כוכבים אינו עובד עבודה זרה בסתר אלא משמעות ושם בסתר דלא מהני ביטול אפילו לר"ע. והכי מוכח לשון הגמרא שם (נב,ב) והוא ושם בסתר כתיב אלמא דגם לר"ע דקיימא לן כוותיה מתפרש הכי ואף על פי דלעיל ז' כ"ה ביארנו בשם תוספת' וירושלמי דהא דישראל שזכה בעבודה זרה של עובד כוכבים לא מהני ביטול נפקא לן מדכתיב פסילי אלהיהם תשרפון באש מכל מקום האי קרא מיירי בישראל העושה לעובד כוכבים דקיימא בארור ג"כ.

ומעתה שפיר כתיב מעשה ידי חרש ללמדנו דמיירי ג"כ בעושה לנכרי והוא אינו אלא אומן.

### פרק כז, יט

#### יט אָרוֹר מְטָה מְשַׁפֵּט גֵר-יְתוּם וְאַלְמָנָה וְאָמֵר כָּל-הָעָם אָמֵן :

**מטה משפט גר יתום ואלמנה.** כבר ביארנו לעיל (כד,יז) דהכוונה דיתום של גר ואינו בר מוסר וצריך מוסר והדרכה מכל מקום יש להזהר בו כמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ו,י). והנה מתפרש אלמנה שהיא אלמנת גר ולא נתגיירה אלא בשביל אישה משום הכי כשנתאלמנה חוזרת מדרך יהדות וצריכה יסור. ומכל מקום אסור להטות משפטה.

### פרק כז, כ

#### כ אָרוֹר שֹׁכֵב עִם-אִשְׁתֵּי אָבִיו כִּי גָלָה כְּנָף אָבִיו וְאָמֵר כָּל-הָעָם אָמֵן :

**כי גלה כנף אביו.** לפירוש חז"ל (יבמות מט,א) באזהרה דלא יגלה כנף אביו דמיירי בשומרת יבם של אביו או באנוסת אביו וכמו שכתבתי לעיל כ"ג א' בטעמו של דבר דהכי משמעות כנף אביו צריך לומר דכאן דכתיב שוכב עם אשת אביו דמכל מקום גם הני קיימי בהאי ארור ומשום הכי כתיב הטעם כי גלה כנף אביו ללמדנו הכי, אלא דבאשת אביו העונש חמור יותר.

### פרק כז, כא

#### כא אָרוֹר שֹׁכֵב עִם-כָּל-בְּהֵמָה וְאָמֵר כָּל-הָעָם אָמֵן :



**שוכב עם כל בהמה.** ראוי לכתוב את כל בהמה וכמו שכתבתי בספר שמות כ"ב י"ח שדרשו חז"ל מזה הלשון נרבעת לבהמה. ונראה דמזה הוציאו באגדה עירובין (נה,ב) דבת עם הארץ בכלל שוכב עם כל בהמה.

### פרק כז, כג

#### כג אָרוֹר שֹׁכֵב עִם-חַתָּנָתוֹ וְאָמַר כָּל-הָעַם אָמֵן :

**שוכב עם חותנתו.** בסנהדרין (עו,ב) מבואר דקאי אחר מיתת חמיו. ואפילו למאן דאמר חמותו לאחר מיתה אינה מיתה בידי אדם מכל מקום בארוור מיהא קאי.

### פרק כז, כה

#### כה אָרוֹר לִקְחַ שְׁחָד לְהַכּוֹת נַפְשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל-הָעַם אָמֵן :

**להכות נפש דם נקי.** שרואה את חבירו מכה נפש. ויהיה בידו למחות עליו ולא לעמוד על דם המוכה והוא לוקח שוחד כדי שיעלים עין ולא יראה את הנעשה הוא בארוור.

### פרק כז, כו

#### כו אָרוֹר אֲשֶׁר לֹא-יָקִים אֶת-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה-הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל-הָעַם אָמֵן :

**אשר לא יקים וגו'.** בירושלמי סוטה פ"ז ה"ד ומ"ר פרשת קדושים (כה,א) איתא אפילו למד ולימד ושמר ועשה והיה בידו להחזיק ולא החזיק ה"ז בכלל ארוור אשר לא יקים. ואיתא שם דיאשיהו המלך החסיד קרע בגדיו ואמר עלי להקים. מבואר דמפרשי חז"ל להקים הוא להעמיד דברי התורה על תכונת הדיוק והוא עמל התלמוד. ובאשר אי אפשר להיות עמל בתלמוד אם לא שיחזיקו ידי העמל ולומדי התורה שיהיו פנויים למלחמתה של תורה למען יחזקו בתורה ה'. ועל זה עיקר כריתת ברית בערבות מואב כמו שכתבנו כמה פעמים והיינו אשר לא יקים. לא ישתדל להקים עשיית התורה ע"י אחרים וכל שאפשר להגיע על ידו באיזה ואפן שיהא ועיין עוד להלן ל"ב מ"ו משמעות עשיית דברי התורה. שמוכרח לפרש כמו שכתבתי שהוא תקון הדברים ממש.

## פרק כח

### פרק כח, א

**א וְהָיָה אִם-שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֵּר לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם וּנְתַנְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלִיּוֹן עַל כָּל-גּוֹיֵי הָאָרֶץ :**

**אם שמע תשמע בקול.** תתבונן בדברי התורה שהוא קול לדקדק בם כמו שביארנו לעיל (כז,י) ואמנם אם שמוע תשמע. משמע ללמוד בעצמו וללמד לאחרים שגם המה ידעו איך להבין בקול.

**לשמור.** תכלית הדיוק לא לפלפולה בעלמא אלא כדי לעשות מזה משנה שהיא הלכה ברורה. וכבר דרשו כמה פעמים בתו"כ ובמסכת קדושין (לז,א) דשמירה היא משנה. **לעשות.** ותכלית זה וזה הכל כדי לעשות. **ונתןך ה' אלהיך עליון.** כבר ביאר לעיל כ"ו י"ט במה המה עליון על גויי הארץ.

#### פרק כח, ב

#### **ב וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל-הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ :**

**והשיגך.** אינה מובנת מליצה זו. וכי אדם הוא נרדף ובורח מן הברכות עד שאמר והשיגך. ותו, מה זה מסיים עוד הפעם כי תשמע וגו' הרי מדבר בתנאי הלז אם שמוע תשמע. אלא הענין, דבשעה שאין האדם עסוק בשקידת התורה מתפעל ומרגיש שמחה בהגיע לו איזה ריוח וברכה בעולם. מה שאין כן בשעה שעסוק בתורה ודעתו גובהה אז אינו מתפעל מאיזה ריוח קל שהרי דעתו גובהה ממנה. מה שאין כן אם יגיע לו ריוח גדול משיגו אפילו בשעה שהוא עסוק בתורה. וזהו מליצת הכתוב **והשיגך כי תשמע וגו'** אפילו בשעה שתהיה עסוק בהבנת התורה ובורח מהבלי עוה"ז. מכל מקום תהיה כ"כ הברכה גדולה עד שתשיגך.

#### פרק כח, ד

#### **ד בְּרוּךְ פְּרִי-בִטְנְךָ וּפְרִי אֲדָמְתְךָ וּפְרִי בְהֵמְתְךָ שֶׁגַר אֲלֶפֶיךָ וְעִשְׂתָּרוֹת צֹאנְךָ :**

**ופרי בהמתך.** כל בהמות בכלל. ומוסיף **שגר אלפיך.** אינו ולדות פרים שהם בכלל פרי בהמתך. אלא מלשון שליחות הוא, דשור עיקרו לעבודה. ורב תבואות בכח שור. ובאה כאן הברכה בכח העבודה של שורים. במה שנשלחים לחרישה ולכל שאר משא. **ועשתרות צאנך.** גם כן הוא דבר מיוחד לצאן הצמר וחלב.

ונראה דעשתרות הוא לשון גבוה יותר מהרגיל כמו עשתרות קרנים. ויש בצאן ברכה שהן גבוהות כ"כ עד שאמרו במדרש איכה ובב"ר פרשת תולדות (סה,יז) שהיו התמידים מונחות על הגמלים ורגליהן נגררות על הארץ. והרי לא היו אלא בתוך שנתן. ומשום הכי נקראין עשתרות שגבוהות במיין הרבה מן הרגיל.

#### פרק כח, ה

#### **ה בְּרוּךְ טִנְאָךָ וּמִשְׁאֲרֹתֶיךָ :**

**ברוך טנאך.** בשעה שמוליכין פירות מן השדה לעיר. נותנים לטנא גדול בלי מדה ומנין ובזה חל ברכה כל זמן שהוא סמוי מן העין. ובשעה שמביא לעיר ומודד כמה יש בטנא מוצא יותר מן האמוד.

**ומשארתיך.** היינו ברכה בעיסה ג"כ הוא סמוי מן העין.

#### פרק כח, ו

### ו בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ :

**ברוך אתה בבואך וגו'.** להיפך מיבעי מתחלה יציאה מן הבית ואח"כ כניסה משום הכי מתפרש ברבה (ז,ה). בבואך לפרקמטיא ובצאתך מן הפרקמטיא. וא"כ הוא כסדר. אמנם לאו דוקא פרקמטיא. וכאן מיירי (פסוק ג-ה) בעניני הבית והשדה. והפירוש בבואך לענין ובצאתך מן הענין.

### פרק כח, ז

**ז יתן ה' את-איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך :**

**יתן ה' וגו'.** עד כה היתה הברכה לאנשים בעלי עבודת השדה לפרנסה פנימית. ומעתה הבטיח ברכה לאנשים שפרנסתם הוא הצבא ואוחזים בחרב ומן המדינה מפרנסים אותם.

### פרק כח, ח

**ח יצו ה' אתך את-הברכה באסמיה ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר-ה' אלהיך נתן לך :**  
**יצו ה' וגו'.** עתה היתה הברכה לסוחרים שיש להם אוצרות ואסמות מחוץ למדינה אבל הברכה תבא בארץ אשר וגו'. כמו לענין תפלה הורונו חז"ל שהמתפלל בחו"ל יכוין נגד ארץ ישראל כך הברכה שבחו"ל תבא ממה שיברך ה' בארץ ישראל.

### פרק כח, ט

**ט יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע-לך כי תשמר את-מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו :**  
**יקימך וגו'.** עתה באה הברכה לאנשים שבאים להתנהג בפרישות ודביקות ונדרש לזה סיעתא דשמיא ככתוב בספר עמוס ב' ואקים מבניכם לנביאים וגו'. ובא הכתוב לברכם בברכה אשר יקים ה' מהם פרושים וקדושים.

**כאשר נשבע לך.** בשעת מתן תורה ואתם תהיו לי וגו' לגוי קדוש. (שמות יט,ה)  
**כי תשמור וגו'.** באופן שמי שרוצה להתנהג בקודשה ודביקות לא יחפוץ להבדל ממעשה המצות שלפעמים הם מסירים הדביקות. אבל מכל מקום ההכרח לשמור המצות בין השייכים לשמים בין השייכים לאדם וחבירו והיינו **והלכת בדרכיו.** מה הוא רחום אף אתה רחום כו' (שבת קלז,ב) וכבר נתבאר בפרשת ציצית במדבר טו לט-מא). ובכמה מקומות אזהרה זו שלא יהי מנהג קדושה וחסידות מסיר ממעשה המצות אפילו מה שבין אדם לחבירו. ויותר נראה דהאי כי תשמור, אינו תנאי, שהרי כבר כתיב התנאי בראש הפרשה (פסוק א). אלא הוא ברכה דתשיג מדת הקדושה ודביקות בה' אפילו בשעה שתשמור את מצות ה' וגם והלכת בדרכיו. ויש כמה מצות מעשיות שא"כ לעשותם בשעת דביקות ומכל שכן והלכת בדרכיו שהוא עסקי בני אדם. ועל כורחו יסיח דעת בשעת מעשה מקדושה, מכל מקום יקימך ה' לעם קדוש. ומיד אחר המעשה תשיג הקדושה והדביקות כמו שהיה תחלה, והוא סיעתא

דשמיא וברכה דכתיב באברהם אבינו בספר בראשית י"ח ג' בעת ביאת האורחים. והוא היה מתקדש ודבק באלהיו יע"ש.

### פרק כח, י

**י וְרָאוּ כָל-עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וַיֵּרְאוּ מִמֶּךָ :**

וראו כל עמי וגו'. קאי על אותם האנשים שיהיו קדושים לה' שיהיו נראים לאוה"ע במעלת הרוממות עד שיבינו בעצמם שאין המה בערכך ויראו ממעלתך.

### פרק כח, יא

**יא וְהוֹתִירְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפָרִי בְטָנְךָ וּבְפָרִי בְהִמְתָּךְ וּבְפָרִי אֲדַמְתָּךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתָּיִךְ לְתֵת לְךָ :**

והותירך ה' וגו'. עד כה היתה הברכה בדרך הטבע ובהשגחה פרטית. וכאן הוסיף ברכה למעלה מן הטבע וזהו והותירך ה' וגו' יתרון על הליכות העולם ופירש הכתוב על האדמה וגו' דמדה זו לא תהיה אלא בארץ ישראל עצמה ועיין להלן ל" פסוק ט' ברכה זו בשנוי.

### פרק כח, יב

**יב יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת-אוּצְרוֹ הַטּוֹב אֶת-הַשָּׁמַיִם לְתֵת מָטֶר-אֲרָצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבָרֶךְ אֶת כָּל-מַעֲשֵׂה יְדְךָ וְהַלְוִיתָ גוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה :**

יפתח וגו'. עתה מדבר באנשים שמתעסקים בשני ענינים יחד. בעבודת האדמה ובעסק אחר. ולצורך הפרנסה הלא די לו ברכת ה' בענין אחד ומכל מקום באה הברכה יפתח ה' לך גם אוצרו הטוב גם את השמים ששם נכלל כל הברכות.

ופירש אוצרו הטוב הוא לתת מטר ארצך בעתו. ואת השמים. הוא לברך את כל מעשה ידך. הוא מסחור כדאיתא בתענית (ח,ב) שהוא פרוטה שבכיס עד והלוית וגו'. עיין לעיל (טו,ו).

### פרק כח, יג

**יג וּנְתַנְךָ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהִיִּיתָ רֶק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה כִּי-תִשְׁמַע אֶל-מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְשָׁמֵר וְלַעֲשׂוֹת :**

ונתנך ה' לראש וגו'. עתה מדבר הפסוק במעלות הנפש, שהרי יש איש מעלה באיזה פרט. ובדבר אחר הוא גרוע משארי בני אדם ואמר הכתוב שתהיה לראש ולא לזנב בשום פרט אפילו באותו דבר שלא תהיה לראש מכל מקום לא יהיו אוה"ע מצוינים ממך. והיית רק למעלה. לענין עשירות והליכות עולם.

ולא תהיה למטה. אפילו בפרט שלא תהיה מצוין מאוה"ע מכל מקום לא תהיה גרוע מהם. ושייך לענין מעלות הרוחניות לשון ראש זנב כלשון המשנה הוי זנב לאריות וכו' ובמעלות הגשמיות שייך לשון למעלה ולמטה והקדים הכתוב מעלות הרוחניות למעלות הגשמיות.

להיפך מדכתיב להלן בפסוק מג-מד משום דבישראל זה העיקר מעלות הרוחניות. ובאוה"ע להיפך ועיין מה שכתבתי בספר בראשית (מח,כ). ועוד הוא לסמוך סיפיה דקרא **כי תשמע וגו'**. ואינו לתנאי כמו שכתבתי לעיל ט' אלא לסיום הברכה אפילו בשעה שתשמע וגו' **לשמור ולעשות**. היינו עסק התורה וזה מפריע מעסק הליכות העולם. מכל מקום לא תגרע ברכה ותהיה למעלה בשפע ברכה ויהיו נכסיך מצליחין.

#### פרק כח, יד

**יד ולא תסור מכל-הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם :**

**ולא תסור וגו' ימין ושמאול**. משמעו בכל הדקדוקים של המצות כמו לעיל (יז,יא) בפרשת זקן מממרא **ללכת אחרי וגו'** הוא קצה השני העוקר כל התורה כולה. ואם היה הפסוק הזה לתנאי הוא תמוה מאחר שתולה התנאי גם בדקדוקי המצוה. למה זה תולה עוד בעבודה זרה!?! אלא אין המקרא לתנאי וכמו שכתבתי אלא ברכה והבטחה אשר תצליח לכיין את האמת בדקדוקי מצות ועוד תצליח שלא להיות נפתה לעבודת כוכבים אף על פי שיצרה רב, כידוע מה שהיה בבית ראשון. ואם כן הוי כמו שכתבתי ולא תסור ימין ושמאול. ולא תסור ללכת וגו' וכך דרך המקרא כמה פעמים.

#### פרק כח, טו

**טו והיה אם-לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את-כל-מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל-הקללות האלה והשיגוך :**

**לשמור לעשות וגו'**. כבר ביארנו שזה הברית נכרת על קיום התורה ועיונה והגיונה. שביטולה גורם לבוא לכל הרעה באשר אין דבר המשמרו מכל רע שהאדם עלול לבוא מצד הטבע והרגל רע.

**והשיגוך**. ימצאו אותך פירוש יגיעו עד לבבך בהתפעלות הנפש.

#### פרק כח, כ

**טו והיה אם-לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את-כל-מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל-הקללות האלה והשיגוך :**

**ישלח ה' בך וגו'**. עד כה דבר באנשים בעלי האדמה עתה מדבר בבעלי מסחור. **המארה**. מחסור והפסד בעסק.

**המהומה**. חסרון הסדר שמוסיף הפסד.

**המגערת**. הוא הפסד ע"י אנשים רעים. ומכונה בשם מגערת באשר זה מביא לידי גערה ושועת בעלי נכסים למשרתיהם

[ותרגום אונקלוס **מזופיתא**, הוא טעות הדפוס וצריך לומר מזופיתא מלשון נזיפה].

**בכל משלח ידך.** הוא מסחור ועסק.

**עד השמך.** היינו השמדת העסק אבל אינו נאבד לגמרי כמו שכתבתי לעיל ט' י"ט דהשמדה אינו כליון.

**ועד אבדך מהר.** שתאבד את מעותיך בלי שהוי.

**מפני רוע וגו'.** תגיע למעללים רעים בשביל שעזבתני בעסק התורה.

**פרק כח, כא**

**כא יִדְבֵק ה' בְּךָ אֶת-הַדָּבָר עַד כָּלְתוֹ אֶתְךָ מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ :**  
**ידבק וגו'.** במקום אחר תהיה קללה זו **עד כלותו אותך** לגמרי מאותו מקום.

**פרק כח, כב**

**כב יִכְנֶה ה' בְּשֹׁחֶפֶת וּבִקְדַחַת וּבִדְלֻקַּת וּבַחֲרוֹר וּבַחֲרָב וּבַשְּׂדֵפוֹן וּבִירְקוֹן וּרְדִפוֹ עַד אֲבָדְךָ :**

**יכנה וגו'.** במקום אחר יהיו מיני חלאים הללו.

**עד אבדך.** אבדן בית שלם הוא ובני ביתו. אבל אינו מגיע לכליון כמו דבר.

**פרק כח, כג**

**כג וְהָיוּ שְׁמִיךְ אֲשֶׁר עַל-רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר-תַּחְתֶּיךָ בְּרָזָל :**

**והיו שמיך וגו'.** סיבה לרעב חזק במקומות אחרים.

**אשר על ראשך.** פירוש רק באותו מקום שהעונש מגיע לזה והוא ניכר שע"פ השגחה פרטית הוא כן.

**פרק כח, כד**

**כד יִתֵּן ה' אֶת-מִטְרַ אֲרָצְךָ אֲבָק וְעָפָר מִן-הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הַשְּׂמֹדָךְ :**

**יתן ה' וגו'.** במקומות אחרים יהיו לבד שלא יהיו גשמי שנה. עוד יהיו גשמי אבק לעפר לקלקל התבואה.

**ועד השמך.** מאותו מקום כידוע מאמרם ז"ל בב"ק (ס,ב) רעב בעיר פזר רגליך ומכל מקום כמה מתים ונשמדים.

**פרק כח, כז**

**כז יִכְנֶה ה' בְּשָׁחִין מְצָרִים (וּבַעֲפָלִים) [וּבַטְחָרִים] וּבַגָּרָב וּבַחֲרוֹס אֲשֶׁר לֹא-תוּכַל לְהִרְפֹּא :**

**יכנה וגו'.** באיזה מקום יהיו חליים רעים אלו שולט שהמה מחלישים את האדם.

**פרק כח, כח**

### כח יִכָּה ה' בְּשָׁעוֹן וּבְעִירוֹן וּבְתִמְהוֹן לְבָב :

יִכָּה ה'. באיזה מקום תהיה מכה הגורמת כליון בזה האופן שתהיה **בשגעון**. קלקול הדעת שלא תתבונן להיות נשמר מאוה"ע.

**ובעורון**. מעט אנשים שלא יהיה בחסרון דעת. אבל לא יראו את הרע שבא עליהם. **ובתמהון לבב**. חלק מהם שיראו וגם יבינו הרע. אבל מאוטם הלב שיהיו כאבל מבלי יוכל עשות מאומה עד.

### פרק כח, כט

כט וְהִיֵּית מְמַשֵּׁשׁ בְּצַהְרִים כְּאֲשֶׁר יִמְשֵׁשׁ הָעוֹר בְּאִפְלָה וְלֹא תִצְלִיחַ אֶת-דַּרְכֶיךָ וְהִיֵּית אַךְ עֲשׂוֹק וּגְזוּל כָּל-הַיָּמִים וְאִין מוֹשִׁיעַ :

והיית ממשש וגו'. בבוא השודד אשר בנקל היה אפשר להמלט מהם אבל מחמת הקללה תהיה ממשש בצהרים וגו'.

והיית אך עשוק וגזול. מי שירצה לשדוד ולגזול יעשה מה שלבו חפץ. **ואין מושיע**. ולא יהיה לך ידים לעשות מאומה להושיע.

### פרק כח, לג

לג פְּרִי אֲדַמְתָּךְ וְכָל-יְגִיעֶךָ יֹאכַל עִם אֲשֶׁר לֹא-יִדְעֶתָ וְהִיֵּית רַק עֲשׂוֹק וְרֹצוֹץ כָּל-הַיָּמִים :  
והיית אך עשוק ורצוץ. לבד כל הרעות שיעשו לך בלקחם ממך כל חמדת האדם עוד תהיה בעצמך עשוק ורצון שיעבדו בך.

### פרק כח, לד

לד וְהִיֵּית מְשֻׁגָּע מִמְרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה :  
והיית משוגע ממראה עיניך. תתפעל איך נהיתה כזה שמעט שודדים עשו הרבה ולא הושיעה לך ירך אשר באמת היה כחך לעמוד כנגדם. ומזה ההתפעלות תצא מדעתך.

### פרק כח, לה

לה יִכָּה ה' בְּשַׁחִין רָע עַל-הַבְּרָכִים וְעַל-הַשְּׂקִים אֲשֶׁר לֹא-תוּכַל לְהִרְפֹּא מִכָּף רַגְלְךָ וְעַד קִדְקֹדְךָ :

יִכָּה ה' וגו'. באיזה מקומות יהיה שחין רע. והיה התחלת השחין בברכים לשוקים ויהיה מתפשט למטה ולמעלה עד שיהיה מכף רגל עד הקדקד.

### פרק כח, לו

לו לֹא יוֹלֵךְ ה' אֶתְךָ וְאֶת-מִלְכְּךָ אֲשֶׁר תִּקְיָם עֲלֶיךָ אֶל-גּוֹי אֲשֶׁר לֹא-יִדְעֶתָ אֶתָּה וְאַבְתֵּיךָ וְעַבְדְּתָ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וְאֶבֶן :

**יולך ה' וגו'.** עדיין אינו גלות שלמה. אלא חלק גדול עם הראש שהוא המלך.

**פרק כח, לח**

**לח זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה:**

**זרע רב וגו'.** כל זה יהיה במקום גלותם. שאף על פי שאין דרך מלכות ליתן הגולים בקרבם להיות נגזלים. אבל המה יראו כמה קללת ה' עליכם באשר זרע רב וגו'. ומזה תהיה למשל ולשנינה.

**פרק כח, מא**

**מא בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי :**

**כי ילכו בשבי.** כשתלחם אותה אומה שתהיה בה בגולה עם אומה אחרת והיו גם בניך שם במלחמה. ילכו בניך ובנותיך בשבי.

**פרק כח, מב**

**מב כל-עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל :**

**יירש הצלצל.** פרש"י מין ארבה. והתוס' ב"ק (קטז,ב) פירוש האויב שמכסה כל הארץ כצל.

**פרק כח, מג**

**מג הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה :**

**הגר אשר בקרבך.** מי שיבא מאומה אחרת שאינו מאותה אומה שאתה בגולה שם לדור בקרבך הוא יצליח ואתה תרד הוא יעלה בממשלה ואתה תרד מטה.

**פרק כח, מד**

**מד הוא ילוך ואתה לא תלוננו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב :**

**הוא ילוך וגו'.** שהוא יצליח בעסקים יותר ממך. **הוא יהיה לראש.** בחכמות ועיין מה שכתבתי לעיל י"ג.

**פרק כח, מה**

**מה ובאו עליך כל-הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי-לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמר מצותיו וחקותיו אשר צוך :**

**ובאו עליך.** במקום שתהא גולה שם.

**כל הקללות האלה.** מפסוק ל"ח ואילך. באופן חזק ברדיפה והשגה עד השמדך באותו מקום הגלות.



**כי לא שמעת וגו'.** גם בגלות דאלו החלו ללמוד בגולה לא הגיעו לקללות אלא גם שם. וכדאיתא בב"ב פרק א' (ח,א) גם כי יתנו בגוים אתה אקבצם דאלו שנו (תורה) בגלות היה נקל עליהם עול הגלות.

#### פרק כח, מו

##### **מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזָרְעֶךָ עַד-עוֹלָם :**

**והיו בך לאות ולמופת.** המצות והחקים יהיו לאות ולמופת. כשתתחיל להתחזק במ יקל מעליך הגלות. ולהיפך ברפיון דברי תורה תמצאוך הצרות ולא לאותו הדור שגלו לבד אלא **ובזרעך** אפילו הבנים שכבר לא ידעו הלימוד, ואפילו אם ירצו לשוב לתורה לא יהיו יכולים כל כך לעמוד על הדרך הישר, מכל מקום יהיה זה הענין לאות ולמופת שהכל יהיה תלוי בשקידת התורה שהוא שמירת המצות והחקים.

#### פרק כח, מז

##### **מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא-עֲבַדְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרַב כָּל :**

**תחת וגו'.** חוזר לאותו חלק שנשאר בארץ ישראל ולא הלכו בגולה עם מלכם. אשר המה היו בכחם להיות שמחים וטובי לב בארץ ישראל.

#### פרק כח, מח

##### **מח וְעַבַדְתָּ אֶת-אִיבֶיךָ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנוּ ה' בְּךָ בְּרָעַב וּבְצָמָא וּבְעִירָם וּבְחָסֵר כָּל וְנָתַן עַל בְּרַחֲלֵךָ עַל-צָוָאָרְךָ עַד הַשְּׂמִידוֹ אֶתְךָ :**

**ועבדת את איביך אשר ישלחנו ה' בך.** הגוים הלוחמים את ישראל ומשעבדים אותם להם בהיותם בארץ ישראל. עד השמידו אותך.

#### פרק כח, מט

**מט יֵשָׂא ה' עִלְיֶיךָ גּוֹי מְרַחֵק מִקְצֵה הָאָרֶץ כְּאֲשֶׁר יִדְאַה הַנָּשָׂר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא-תִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ :**  
**ישא ה' וגו'.** זהו גמר הגלות לבסוף יבא עליך גוי מרחוק וגו'. היינו בבית ראשון היה מארץ רחוקה מבבל. ובבית שני מרומא. ומתחלה יהיה כובש והולך אנשי החיל.

#### פרק כח, נ

**נ גוי עז פנים אשר לא-ישא פנים לזקן ונער לא יחן :**  
**גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן וגו'.** אשר ימצא בחיל ישראל.

#### פרק כח, נב

**נב והצר לך בכל-שעריך עד רדת חמתך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל-  
ארצך והצר לך בכל-שעריך בכל-ארצך אשר נתן ה' אלהיך לך :**  
והצר לך וגו'. אחר שיכלה החיל שבשדה וכל תבואות השדה ובהמות יצר עליך תחלה על  
הערים הבצורות.

**עד רדת וגו'. וגם בעירות הפרזות הצר לך בכל שעריך וגו'.**

**פרק כח, נג**

**נג ואכלת פרי-בטנך בשר בניך ובנותיך אשר נתן-לך ה' אלהיך במצור ובמצוק אשר-יציק  
לך איבך :**  
ואכלת וגו'. אילו הוריד החומות מהר והיה כובש ומגלה לא הגיעו לרעב כזה. אבל לרעתם  
ארכו ימי המצור ומצוק עד שהגיע לאכילת פיר בטן.

**פרק כח, נז**

**נז ובשלייתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד כי-תאכלם בחסר-כל בסתר במצור  
ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך :**  
ובשלייתה וגו' ובבניה אשר תלד. דטבע האשה דבשעת לידה האהבה להולד חזקה מאד.  
וכדכתיב התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ופירוש מרחם לשון דבקות ואהבה עזה. על זה  
פירוש הכתוב דאפילו בשעה שהשליא יוצא מבין רגליה ואשר תלד באותה שעה תרע עינה.

**פרק כח, נח**

**נח אם-לא תשמר לעשות את-כל-דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את-  
השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך :**  
אם לא תשמור לעשות וגו' ליראה וגו'. כאן לא כתיב אם לא תשמור כל מצותיו וחקותיו. אלא  
עבור חסרון יראה והיינו דמיירי כאן אחר שכבר נענשו בגלות המלך ואשר עמו כמבואר  
מפסוק ל"ו ואילך עד פסוק מ"ז והיה ראוי לאותם הנשארים להתעשת ולשוב לתורה והיינו  
שמירה לעשות את כל דברי וגו'. וכמו שכתבתי להלן ל"ב מ"ו ובכמה מקומות. וגם לתפלה  
ותענית. והיינו ליראה את השם וגו'. אבל כאשר לא תתחזק בזה יהיה העונש גדול מאותם  
שגלו כבר. שהרי היה להם לקחת מוסר.

**פרק כח, נט**

**נט והפלא ה' את-מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלות ונאמנות וחלים רעים ונאמנים :**  
והפלא ה' וגו'. לפי תרגום אונקלוס ושאר מפרשים הוא מלשון מופלאות ממנהג העולם. אבל  
ברבה איכה (א,לז) איתא מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות  
חסר שתים שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש בתוכחה כתיב והפלא ה' את מכותך

ובחרבן בית המקדש כתיב ותרד פלאים. אבל בסילוקן של צדיקים כתיב לכן כה אמר ה' הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא. וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו וגו' ורוח הקודש צווחת ואומרת ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב והוא פלא. אבל הענין דמפרשי פלא מלשון פלאות עדותיך שפירושו שנעלם המה מלהבין והנה כל יסורים הבאים במדה הרי אלו תנחומים שע"פ יהיה למוד וידיעה איך להיטיב ולהבין מה שאינו טוב בעיני ה'. מה שאין כן כאשר יבואו צ"ח קללות, ובלי סדר וחשבון, עד שלא יהיה מזה עוד למוד ודעת איך להיטיב המעשה. וא"כ הוא קללה גדולה, שיהיה נעלם טעם הקללות ותכליתן. והיינו דכתיב מכות גדולות ונאמנות באשר אי אפשר לשוב בלי ידיעה מה חטאו שע"ז באו. ומשום הכי יהיו נאמנים היינו קימים הרבה וזהו והפלא ה' שיהיו נפלאים תכליתן.

והנה בית המקדש בא לתכלית שתי ידיעות. חדא שמי שהוא תועה בדעתו וכסבור שרוח הקודש שורה עליו. ובאמת לא כן הרי משנכנס לבית המקדש מצא לבבו להבין דרכו שהרי שם היה מקור הקדושה. ואם באמת ראוי הוא לרוח הקודש היה מתחזק כח הקדושה עליו מה שאין כן אם תועה מן הדרך הוא מרגיש אוטם הדעת בבוא למקום האמת. וכשחרב בית המקדש לא היה מקום להודע לאדם חשבונותיו ואיה אפוא מקומו והוא שאמר ישעיה (סג, יז) למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך. אמר כי חרבן. בית המקדש הרע בשני דברים. אחת כי התעה מדרך השכל ואין מי שיעמיד על דרך נכונה. שנית תקשיח לבנו מיראתך שמי שבאמת הוא קל ורחוק מיראת שמים כשבא למקום קדוש כזה היה משיג יראת המקום. ועתה כאשר צרינו בוססו מקדשיך גרם שכמה בני אדם מקשיחים לבם. ועיין עוד בספר בראשית ל"ד כ"ה ביותר ביארו זה הפסוק ונמצא דחרבן בית המקדש גורם פליאה זו העדר ידיעה. עוד היה בית המקדש סיבה לדעת הדין למי שמסופק בהוראה כדכתיב כי יפלא ממך דבר וגו' וכשחרב בית המקדש הרי נעלמה גם ידיעה זו. ונמצא ע"י חרבן בית המקדש שני פלאים. והנה שתי ידיעות אלו ישנן ע"י חכם בחכמת התורה שהרי התורה מכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן. ואם כן גם מי שאינו ת"ח יכול לדעת ולחקור ממנו איה אפוא מקומו מכל שכן ידיעה בהוראה איך לעשות. אמנם עוד ת"ח מועיל לידיעה בהליכות עולם כדתן ונהנין ממנו עצה ותושי' וכשמת נעשה ג' פלאים היינו העדר ידיעה לעבר, והעדר ידיעה איך לעשות בהוראה והעדר ידיעה בעצה והיינו ג' פליאות. וכל זה מרומז בהאי קרא טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. פירושו טומאתה היינו עונשה בשוליה באחרית הימים על כן לא זכרה אחריתה תכלית המכות להבין על מה באו עוד ותרד פלאים היינו חרבן בית המקדש שהיה פלאים שנים. עוד יותר מזה ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. פירוש כדאיתא בסוכה (נב, א) על הפסוק כי הגדיל לעשות ובת"ח יותר מכולם שהמה מוטעים יותר מעמי הארץ כמו שכתבתי לעיל ד' י"ד. וזהו פירוש פסוק בקינות ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב דת"ח איבדו חכמתם ונעשו ג' פלאות.

**ס והשיב בך את כל-מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך :**  
**אשר יגורת מפניהם.** כבר ביארנו לעיל ז' ט"ו דאותם החללים שהיו במצרים ישנן בארץ ישראל והיו יראים מהם, אלא שהבטיח הקב"ה שלא יגיעו לישראל.

**פרק כח, סא**

**סא גם כל-חלי וכל-מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם ה' עליך עד השמדך :**  
**גם כל חלי וגו'.** שלא היו במצרים ולא שמעו מעולם על כן לא פחדו מהם.

**פרק כח, סב**

**סב ונשארתי במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב כי-לא שמעת בקול ה' אלהיך :**  
**כוכבי השמים לרוב.** נתבאר לעיל א' י' שמשמעו גדולים ואנשי מעלה הרבה מלפי הערך בכל אומה. ובשעת הקללה יתמעטו והטעם כי לא שמעת בקול וגו' דחכמת ישראל באה מכח למוד התורה כמו שכתבתי לעיל כ"ז י'.

**פרק כח, סג**

**סג והיה כאשר-שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר-אתה בא-שמה לרשתה :**  
**להיטיב.** את הליכות עולמים.  
**ולהרבות.** בבנים.  
**להאביד.** היינו אבדת האנושית להיות בקטנות.

**ולהשמיד אתכם.** היינו מיתה ממש. וכבר ביארנו לעיל ט' י"ד דסתם השמדה אינו כליון גמור אלא ממעט ומכלה הרבה. והכי מבואר לעיל עד השמדך ונשארתי וגו'.

**פרק כח, סד**

**סד והפיצך ה' בכל-העמים מקצה הארץ ועד-קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא-ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן :**  
**והפיצך ה' וגו'.** הוא גלות שני שגלו לגמרי בכל העמים ועל זה הגלות כתיב ועבדת שם וגו'. שהיו כמה שמדות מה שלא היה כן בגלות ראשון והיינו דבקללות דס' ויקרא (כז,לה) כתיב ואבדתם בגוים. וכאן כתיב בכל העמים. דגוים אינו אלא אומה שלמה ומולכת בעולם אבל עמים משמעו כל עם בפני עצמו. ויש כמה עמים במלוכה אחת. ויפוצו מעט מעט בכל עמים. וזה היה בגלות שני ועמה שכתבתי להלן ל' ג'.

**פרק כח, סה**

**סו ובגוים ההם לא תרגיע ולא-יהיה מנוח לכף-רגלך ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש:**

ובגוים ההם. המגלים אותך.

לא תרגיע. במנוחת הלב. להיות יושב השקט.

ולא יהיה מנוח לכף רגלך. זהו מנוחת הגוף להיות במקום אחד. ובאשר זה תלוי אך בגוי המולכת ולא בעמים שתחתם, משום הכי כתיב ובגוים.  
לב רגז. תמיד בכעס כדאיתא בנדרים (כב,א).

**פרק כח, סו**

**סו והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויוםם ולא תאמין בחיך:**

ופחדת לילה וגו'. אפילו במקום שבאמת אין חייך תלואים ואין שם פחד. אבל אתה תפחד.  
ולא תאמין בחיך. כי יש שלום ואין גזרת המלכות.

**פרק כח, סז**

**סז בבקר תאמר מי-יתן ערב ובערב תאמר מי-יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה:**

מפחד לבבך וגו'. אפילו במקום שלא יהיה פחד. אלא מפחד לבבך שתדמה.  
וממראה עיניך אשר תראה. באמת כי אתה מסוכן.

**פרק כח, סח**

**סח והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא-תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה:**

והשיבך ה' וגו'. מחמת פחד תברח למצרים. ותרצה להמכר שם כדי להגן עליך ולפרנסך.  
אבל ואין קונה. כדי שיהיו רק עיניך תלויות בכל שעה בה' לבדו. בלי שאר מגן ומחסה.

**פרק כח, סט**

**סט אלה דברי הברית אשר-צוה ה' את-משה לכת את-בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר-כרת אתם בחרב:**

מלבד הברית וגו'. ועיקר הוספה בזה הברית היא גזירה והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ וגו' (פסוק סד) שבא לתכלית וימלא כבוד ה' את כה"א כמו שביארנו בפרשת דברים (א,מ).  
ויבואר עוד. רק הסיבות המביאות לזה התכלית באו ע"י כמה גלגולי צרות עד שמגיע לזה התכלית.

## פרק כט

### פרק כט, א

**א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֶת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיכֶם  
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וּלְכָל-עַבְדָּיו וּלְכָל-אֶרֶצוֹ :**

**ויקרא משה וגו'.** ענין פרשה זו מובן שהוא תנחומים להניח לבן של ישראל על צ"ח קללות. מה שאין בכל אומה ולשון בשעה שגולים ומוסרים מעם המולך. היינו שאין הפזור כ"כ בכל העמים מקצה הארץ וגו' וגם אין הצרות בשעה חורבנם כ"כ וכמו שאמר דניאל ט' י"ב ויקם עלינו את דברו אשר דבר עלינו וגו' להביא עלינו רעה גדולה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלים. ובא משה רבינו לפייס את ישראל. אבל אינו מבואר תנחומים אלו. ומה הודיע להם חדשות שירגיע בזה לבבם. וגם אינו מובן הפסוק האחרון ושמרתם את דברי הברית וגו' מה שמירה ועשייה יש בברית הזו שאינו אלא קבלת ברכות וקללות. אמנם קודם שנבא לביאור הפסוקים. יש להקדים דישראל נקראו בשמו ית' לכבודו ומלכותו. שיתגלה כבודו ומלכותו בכל העולם על ידם. ואם אי אפשר שיתגלה כבוד מלכותו אלא בזה האופן. אין לנו להתרעם על זה שהרי על מנת כן נוצרנו. וכמו מלך בשר ודם המעביד את חילו במלחמה תכופה עבודה גדולה יומם לא ינוח ולילה לא ישקוטו וגם מסתכנים ומוכים במלחמה. אין להם להתרעם על זה כלל. שאין זה חלילה מרעת לב המלך. אלא באשר הוא צריך להגדיל מלכותו. ועל זה הוא נעשה מלך במדינה. והמה על מנת כן יכנסו לעבדו בחיל ולשמור את המלכות בגופם ובנפשם. כך מלך מלכי המלכים הקב"ה, על מנת כן ברא עולמו שיהא נמלא כבודו בכל הבריאה כמו שכתבתי בספר בראשית ב' ד'. ועל מנת כן ברא עולמו שיהא נמלא כבודו בכל הבריאה, כמו שכתבתי בספר בראשית (ב,ד) ועל מנת כן לקחנו לעמו ועבדיו שיהיה נתמלא זה התכלית על ידנו. א"כ בכל אופן שההכרח נותן להגיע לידי כך אין לנו להתרעם על זה כלל. וכבר נתבאר בספר בראשית י"ז ד' שזה היה ענין כי אב המון גוים נתתיך. שנתקדש אברהם וזרעו לאומה הנבחרת להיות לברית עם לאור גוים באמונתם אפילו באופן שלא יהיו גרים ונכנסים בקרב ישראל אלא להחליף עבודת הכוכבים מן הארץ. וגם זה נתבאר שם בפ' עקידה (כב,יז) שנתקדשו זרע אברהם אבינו לזו התכלית להגיע ליד כך אפילו ע"י כל הצרות שבעולם. וביארנו שם מאמר דוד המלך בשם בני"י כי דכיתנו במקום תנים וגו' כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה וע"ש. זהו כלל הענין. ומעתה נבא לביאור הפסוקים שפייס משה רבינו לכל ישראל. ואמר אתם ראיתם את כל אשר עשה וגו'. והקדים אשר בכל אשר ראיתם הראה בזה תכלית רצונו ית' שיתגדל שמו וכבודו בכל הארץ. וביאר היאך הראה בזה לדעת זה התכלית.

### פרק כט, ב

**ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֵתֶת וְהַמַּפְתִּים הַגְּדֹלִים הָהֵם :**

**המסות הגדולות אשר ראו עיניך.** לשון מסות אינו מורגל בכל המקומות שמדבר בפלאות יציאת מצרים. זולת פעם אחת לעיל (ד, לד) ובקיצור. ולעיל (ז, ט). וכאן האריך משה בזה הפרט. הדבר מובן שהוא עיקר המכוון לענין. ומשמעות מסות הוא כמו שכתבתי לעיל שם. וכן הוא במדרש כאן מהו המסות המכות ממסות גופן של מצרים. והביאור על זה. שלא כלה הקב"ה את מצרים בפעם אחת אלא לאט לאט במכות הממסות את הגוף. ולמאי עשה הקב"ה כך? ביאר ה' ואמר כי עתה שלחתי את ידי ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ.

**האותות והמופתים הגדולים ההם.** למאי עשה כל זה, והרי לתכלית שיוציאו את ישראל מתוכם לא היה להקב"ה לעשות נפלאות וגדולות כאלה. ואלו היה מכות בכורות בפעם הראשונה. וכאשר מרוב פחד אמרו אז כלנו מתים היו מניחים את ישראל. אלא הכל היה כדי להראות כבודו. ועיין מה שכתבתי בספר שמות (ט, יד).

### פרק כט, ג

#### **ג וְלֹא-נָתַן ה' לְכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לְשִׁמְעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה :**

**ואל נתן ה' לכם לב לדעת.** מצד השכל או מידיעת בית רב במאמרי ה' לאברהם אבינו כי כך רצונו העיקרי.

**ועינים לראות.** מזה שעשה במצרים כאמור (פסוק ב).

**ואזנים לשמוע.** דבר ה' אלה שאמר בפירוש כן. ובלא ספק שמשה רבינו הודיע כל דבריו גם לישראל והמה לא שמו לב לכך, ובזה גרמו כל הפזור והגלות הזה. שאלו התבוננו על זה. לא היו מסרבים ליכנס לארץ ישראל בלי מרגלים שהרי כבר נתבאר בפרשת שלח ובפרשת דברים. דמתחלה בא עסק המרגלים בשביל שלא רצו לסבול עול הנהגה נסית. שמוכרחים מחמת זה להיות נזהרים מאד כמו העומד בפלטין של מלך. ובשביל זה בקשו ליכנס לארץ ישראל בדרך הטבע. ומשום הכי נצרכו באמת למרגלים ואח"כ סירבו ולא האמינו שאפשר ליכנס לארץ ישראל בדרך הטבע. ומזה יצא מה שיצא. אבל כל זמן שהקב"ה הסכים לדעתם להתנהג בדרך הטבע ולשלוח מרגלים. לא היה זה עיקר רצונו ית' אלא משום שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו (מכות ו, ב). והנה כל זה גרם הפזור הרב, שאם היו נכנסים בדרך נס והיו מתנהגים כך כמה שנים. היה מתגלה כבוד שמים ומתפרסם בכל הארץ. כמו שנתפרסם בשעה מועטת של יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרבה מדינות. אבל אחר שהיו מתנהגים בארץ ישראל בדרך הטבע. לא היה מתגלה כבוד שמים אפילו כשהיו מוצלחים הרבה. שהרי זה מצוי גם בשארי אוה"ע לכבוש ארצות לא להם ולחיות בהצלחה. משום הכי היה ההכרח להגיע לתכלית הנרצה גזרה של פזור בכל העמים ושיבואו עי"ז לידי כמה נסיונות ומזה מגיע כבוד שמים בכל הארץ. נמצא זה היה פיוס גדול על פזור הרב. אחר שאינו מצד העונש. אלא מצד שהוא התכלית הנרצה בבריאת שמים וארץ ובבחירת אומה הישראלית. והמה מחויבים לסבול כל זה כמו חיל המלך למלכם.

### פרק כט, ד

#### ד וְאוֹלֶךְ אֶתְכֶם אַרְבַּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא-בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מְעַלְיָכֶם וְנַעֲלָךְ לֹא-בָלְתָה מְעַל רִגְלֶךָ :

וְאוֹלֶךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת וְגו' לֹא בָלוּ וְגו'. עוד פיוס אחר. להודיע כי זה הפזור והצרות אינם רעים כ"כ כפי הנראה לאדם השומע. שהרי נגזר ארבעים שנה להיות במדבר והיה מדומה לישראל שהוא צרה גדולה, כמבואר בפרשת דברים א' מ"ה כמה בכו על זה והפצירו לבטל גזרה של ארבעים שנה. וכל זה הוא משום שכמדומה להם איך יסבלו כל זה המשך בלי כסות ושמלה ומנעלים במדבר. והרי נתקיים הגזרה הרעה הזאת ומכל מקום לא בלו שלמותיכם וְגו'. הרי ההשגחה עליכם אפילו בהסתר פנים, שהרי לא נברא שלמות ונעלים כמו המן והבאר בדרך נס. אלא בהשגחה נסתרת לא בלו השלמות והנעלים. כך תבינו ותשכילו כי גם בעת עומק הצרות תהיה ההשגחה חזקה עליכם. ויודע הקב"ה חוסי בו. גם בשעת רעה זו. וא"כ אינו כ"כ רע.

### פרק כט, ה

#### ה הַלֶּחֶם לֹא אָכַלְתֶּם וַיֵּינ וְשִׁכָר לֹא שְׁתִּיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

הַלֶּחֶם לֹא אָכַלְתֶּם וַיֵּינ וְשִׁכָר לֹא שְׁתִּיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: הוסיף עוד כי גם זה שנתן הקב"ה מן ובאר. ובזה חייתם כל הארבעים שנה. ג"כ היה רק לזה התכלית למען תדעו כי אני ה' משגיח על חייכם. ומזה תשכילו כי גם בגלות המר כשלא יהיה לכם ויין. מכל מקום לא תמותו לשחת חלילה. אלא תחיו באופן אחר באיזה דבר אשר ימציא הקב"ה לאותה שעה. ודברים אלו כבר אמר משה רבינו בבאור לעיל ח' ג' ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וְגו' למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וְגו' וכמבואר בבאורינו שם בס"ד. וא"כ אינו כ"כ רע כפי המדומה.

### פרק כט, ו

#### ו וַתִּבְאוּ אֶל-הַמְּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ-חֶשְׁבוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ-הַבְּשָׁן לִקְרֹאתְנוּ לְמַלְחָמָה וְנַכְּסֵם :

וַתִּבְאוּ אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן וְגו'. עוד פיוס כי אין אדם יודע מה זה טוב ומה רע באשר אינו רואה אחרית הדבר. והראה לדעת מזה הענין כי מזו הצרה של גזרת ארבעים שנה יצא שמחה זו של כיבוש סיחון ועוג. שאלו נכנסו מקדש ברנע לארץ ישראל מיד היו נכנסים דרך אדום מדרום ארץ ישראל. שהרי אז היו עוד מבוהלים אלופי אדום. ומפני שם ישראל נחת הוא. עד שעלה שמפני הגזירה ההיא עלו המעפילים דרך אדום להר. ויכתום עד חרמה. ומזה סר הפחד. והיו מוכרחים לסבוב כל אדום ומואב עד בואם לסיחון, ויצא למלחמה ונכבש. הרי דזו הרעה סיבבה כל הטובה. וכן להיפך, רמז בזה, דמזו השמחה שהיה לישראל שכבשו ארץ סיחון ועוג. יצא כל צרת הגלות וחרבן הארץ כמו שביארנו בסוף פרשת דברים ג' י"ב שביאר



משה לישראל סכנה זו של כיבוש עבר הירדן והחלוקה בזה שניתן לראובני ולגדי. והיינו שסיים.

### פרק כט, ז

#### ז וַנִּקַּח אֶת-אֲרָצָם וַנִּתְּנָה לְנַחֲלָה לְרֵאֻבֵנִי וְלִגְדֵי וְלַחֲצֵי שִׁבְט הַמְּנַשֵּׁי :

וַנִּקַּח אֶת אֲרָצָם וַנִּתְּנָה לְנַחֲלָה וְגו'. ואלו לא באו לטובה זו לא היה כן. הרי שדבר שנדמה לשמחה יכול להיות שאחריתה תוגה. וכן להיפך מה שנדמה לנו שהוא צער הרי הוא אחריתו לאחרית טוב. וא"כ אין המדומה לרע מאד הוכחה שכן הוא.

### פרק כט, ח

#### ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תִּשְׁכִּילוּ אֶת כָּל-אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן :

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי וְגו'. עוד פיוס כי בכל הרע האמור יש עצה ותקוה טובה להנצל. ובספרי זוטא והביא בילקוט שמעוני א"ל מבקשים אתם לעמוד בעולם עסקו בתורה. שנאמר ושמרתם את דברי הברית ואח"כ אתם נצבים. והנה בסנהדרין (צט,ב) למדו מזה הפסוק ר' אליעזר אומר כל המלמד את בן חברו תורה כאלו עשה לדברי תורה שנאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם. רבא אמר כאלו עשאו לעצמו, שנאמר ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם. ויש להבין עומק הדרש מזה הפסוק ביחוד והלא כבר כתיב בפרשת קדושים ושמרתם את כל חקותי ואת משפטי ועשיתם אותם. ובפרשת אמור ושמרתם מצותי ועשיתם אותם. ולא הגענו לזה הדרוש. וגם היכן כתיב כאן המלמד את בן חברו תורה. [והגר"א הגיה בזה והעמיד דרשת ר' אליעזר ורבא על העוסק בתורה לשמה. אבל גם בשאלות דרב אחאי פרשת לך לך מבואר כנוסחת הגמרא לפנינו. אלא שיש שם טעות הדפוס בפסוק שהובא שם על זה].

אלא שחז"ל השכילו על זה הפסוק. שאין לפרש כמו בכל מקום דכתיב מצוה לעשות דברי תורה דמשמעו להעמיד הפרשה על מתכונתו ולפרשה בכל דקדוקיה. דמה זה שייך לדברי הברית שהיא פרשת ברכות וקללות אלא הכוונה ושמרתם עיקר הברית הזאת שבאה מחדש על קיום תלמוד תורה בישראל. ואינו בא בזה הפסוק לאזהרה שהרי כבר כתיב לפני ברכות וקללות. אלא להגיד לישראל עצה אשר בבוא שואה של התוכחה אם תשובו להקים דברי תורה והיינו שיהיו אחרים למדין תורה.

למען תשכילו את כל אשר תעשו. שזכות תלמוד תורה יורה דרך ועצה להשכיל בעת רעה. ותהי משגב לעתות בצרה. וכדאיתא בב"ב ד"ח על הפסוק בהושע (ח,י) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים. ומזה באו למה דכתיב ועשיתם אותם שאין הפירוש כמו בכל מקום שהמחדש בדברי תורה הרי זה עושה אותה ממש ונקראת על שמו וכמו שכתבתי בספר ויקרא י"ח ה'. אבל כאן אינו מדבר בזה האופן שמעמיק בעצמו ומחדש דברי תורה. אלא מקיים תלמוד תורה לאחרים שזהו הברית הזאת שהם יהיו מחדשים בכח

התלמוד. וא"כ פירוש ועשיתם אותם. כאלו עשיתם לדברי תורה. במה שהשתדלותם שלא תשכח בעומק הגלות. דומה כאלו עשאו לדברי תורה. ורבא הוסיף כאלו עשיתם את האנשים. דבזה שיעסקו בדברי תורה ינצלו ממאורעות רעו המצירות בשעת התוכחה וכמו שכתבתי בספר בראשית מ"ה ט"ז בביאור פסוק ביחזקאל (כא,טו) וע"ש. נמצא כל זה פיוס ועצה להנצל. ועיין מה שכתבתי לעיל ד' י"ד.

## העמק דבר לפרשת נצבים

### פרק כט (המשך)

פרק כט, ט

**ט אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל:**

**אתם נצבים וגו'.** גם זה בכלל פיוס וכאשר יבואר. אלא שהפסיק בתורה ונעשה מזה סדרה מחדש באשר בא בזה המאמר כוונה ועיקר גדול בהליכות ההשגחה לדעת בכל עת אפילו שלא בשעת התוכחה. וכיוצא בזה מתחיל בספר שמות פרשת וארא ובזה הספר פרשת עקב (לעיל ז, יב) וכמו שכתבתי שם.

והנה ביארנו לעיל (י, יב) ענין פסוק זה מה שפירש הכתוב בכל הפרטים ולא הספיק במה שאמר אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם לעברך וגו'. אלא בא ללמדנו שאין הדין וחשבו של כל אדם שוה. ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל. ראשים. ות"ח. והמון עם ה'. נשים ועבדים וטף. כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו כמו שנתבאר לעיל שם. והקדים לומר היום. משום שבאמת בכל ר"ה ויום הדין נצבים כל ישראל בזה האופן. אבל היום שלא בר"ה שהוא כדי לעברך וגו' (פסוק יא) ואמר **כלכם**. שאף על פי שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם. מכל מקום כל אחד גורם להכריע להכלל אם לשבט אם לחסד כדאיתא בקידושין ספ"א (מ, ב) דכל אחד מכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות או לכף חוב. ואחר כך פירש הפרטים. א' **ראשיכם שבטיכם**. מנהיגי השבטים אכן לפי הנראה שבטיכם מיותר. ומה מקרא חסר ראשיכם לחוד וממילא כל ראש מנהיג בישראל באשר הוא שם. אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגיו נדונים בשוה. אלא לפי טבע השבט ובמה שהחזיק ביותר להיות נזהר, בזה נידון על העוונות וסר מדרך הטובה שהחזיק בה וכמו שאמר עמוס הנביא (ב, ד) על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו. על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו. (פסוק ו) על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. על מכרם בכסף צדיק וגו'. הרי שעיקר הדין על שבט יהודה על שסרו מדרכם הטובה לשמור חקיו המה מדות התורה וזהו כבוד לתורה שבכתב שמדקדקים בה הרבה וכאשר סרו מזה מאסו את התורה. ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו כ"כ בתלמוד תורה אלא בחסד בין אדם לחבירו כדרך מלכי ישראל וכמו שכתבתי בספר בראשית (נ, כג). על כן עיקר הדין עליהן על שסרו מזה המידה ומכרו בכסף צדיק וגו' ונמצא הראשים שמנהיגים את השבטים נידונים לפי שבטם.

**מדרגה ב', זקניכם ושטריכם** המה ת"ח גדולי וקטני הערך לכל אחד לפי כוחו.

**מדרגה ג'**, כל איש ישראל כל איש לפי מעשיו בהליכות עולמו. וכבר נתבאר בספר במד' (כד,ו) בדבר בלעם ברוח הקודש שנמשלו המון עם ישראל כגנות שיש בהם הרבה מיני זרעים, אבל בכל גנה יש בה מין אחד שהוא העיקר, כך כל ישראל מזהרים בכל מצוה מעשית, אלא שמכל מקום כל אחד עליו מצוה אחת להיות נזהר בה ביותר, לכל אחד לפי עסקיו מה שעלול להיות נכשל ע"פ עסקו, עליו לשום לבו על זה הפרט ועל דבר זה הוא נידון ביחוד. גם נכלל בלשון כל איש ישראל – כל אחד לפי טבעו, וה' היודע תכונת לב של כל אחד דן כל אחד לפי מדתו.

**מדרגה ד'**, מדרגה הפחותה.

### פרק כט, י

#### **י טַפְּכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחְנֶיךָ מַחְטָב עֲצִיךָ עַד שֹׁאֵב מִיְמֶיךָ :**

**י טַפְּכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ וּגו'.** גם הם נדונים על המוטל עליהם להיות לטוב לאדוניהם ולמחזיק אותם ומפרנסם. ועליהם להיות נשמעים להם ועל זה עומדים בברית.

**מחטב עציך.** שהוא עבודה קשה שבבית.

**עד שואב מימך.** שהיא הקלה ביותר. כל אחד נדון לפי עבודתו.

### פרק כט, יא

#### **יֵא לְעִבְרְךָ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֱלֹתוֹ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם :**

**לעברך בברית וגו' כרת עמך היום.** דאף על פי שאי אפשר לכרות ברית עם הטף שהמה קטנים מכל מקום הברית שאני כורת עמך היום מועיל גם להם שזה הוא זכותם.

[ועיין בספר שמות י"ב מ"ח דקיימא לן דאב מגייר את בנו הקטן בעל כורחו כפרש"י יבמות (מח,א) ולא כתוס'. והיינו משום שזכות הוא לו]

וכל זה פירש משה ריבנו בתוך דבר הפיוס על הגלות המר. באשר גם בזה הכלל יש כדי לפייס ולהניח הדעת על מה נגרעו מכל אוה"ע בגלותם, בא על זה הישוב שאינם דומים לאוה"ע שנדונים בכלל. ואם היה בא עליהם צרות כאלו לא נשתייר מהם שריד ופליט. מה שאין כן ישראל דמכל מקום כל אחד נידון בפני עצמו לפי מעשיו. וכשם שאם היה מגיע לאחד בישראל הרבה צרות וחליים רעים ונאמנים לא היה כדי להתרעם. והיה מובן שמסתמא עונותיו הטו עליו כל זה. כך כאשר בשעת הגלית הגיע להרבה בני אדם צרות מרובות מכל מקום היה כל אחד נידון בפני עצמו אלא שהגיעה אז שעת הדין ועידן ריתחא להעניש ומי שאינו ראוי להעניש הרי זה נמלט מעוצר רעה בהשגחה.

### פרק כט, יב

**יב לַמֶּעַן הַקִּיִּם-אֶתְךָ הַיּוֹם לֹא לָעַם וְהוּא יְהִי-לְךָ לְאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר-לְךָ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיִךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב :**

**למען הקים אותך היום לו לעם וגו'.** עוד פיוס על תוקף העונשים מלבד פיוס הראשון שנתבאר שנדרש להיות כן כדי שיגיע מזה קידוש שמו ית' שלזה נוצרו. וזה אינו פיוס אלא על יסורים שמגיע מאוה"ע שכיסו עלינו צלמות. אבל על חליים רעים ונאמנים בעונשי שמים אשר אין בזה קדוש ה' אין בזה פיוס כלל. על זה אמר עוד שהוא כדי להקים אותך להיות לו לעם. ומשמעות עם כבר ביארנו לעיל כ"ו י"ח מלשון אנשי חיל המיוחדים מכל המדינה. הן במה שהמה מושגחים ביחוד מן המלוכה במלוי כל צרכיהם לכל אחד לפי ערכו. הן במה שנענשים ביותר על העוותתם בעונשי הגוף, יותר מעונשי אנשי המדינה משום שנקראים על שמו ויש בהעוותתם בזיון המלך.

כך ההבדל בין אוה"ע לכלל ישראל דאוה"ע המה כעבדים יושבי הארץ. ועדת ישראל בכלל המה אנשי חילו ואף על פי שביארנו שם דת"ח ביחוד המה נמשלים לבעלי מלחמתו של הקב"ה. והמה נקראים עמי ביחוד, כדאיתא בב"מ (לג,ב) והגד לעמי פשעם אלו ת"ח וכו'. מכל מקום גם כל ישראל המה אנשי חילו אלא הנפקא מינה הוא כמו שיש במלוכה שני אופני אנשי חיל. א' שהם מופרשים לכך וחרבם על ירכם תמיד, ואנשים אלו ניזונים מאוצר המלך. ב' שהמה עוסקים בצרכי עצמם כל היום אלא שמכל מקום אוחזים החרב שעה אחת בכל יום. למען שבעת המלחמה יהיו גם המה במלחמת המלך. כך ת"ח איש חרבו של תורה על ירכו תמיד והמון ישראל עוסקים בצרכי עצמם אלא שמניחים תפילין וקורין ק"ש שעה אחת בכל יום וזהו במקום חרבה של תורה כדכתיב בתפילין למען תהיה תורת ה' בפיה וכמו שביארנו בזה הפסוק ואחר שישראל בכלל עמו נושאי מלחמתו על כן העונשים על עונותיהם מוצקים יותר משל אוה"ע בעונשי הגוף.

וזהו דבר משה למען הקים אותך היום לו לעם שומרי מלכותו, ונגד זה הוא יהיה לך לאלהים. משגיח ביחוד כאשר דבר לך בשעת מתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. משום הכי העונשים חמורים משום שיש בזה חילול ה' שהרי אתם נקראים על שמו.

### פרק כט, יג

#### **יג וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֲנִי כָרַת אֶת-הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת-הָאֱלֹהִים הַזֹּאת :**

**ולא אתכם לבדכם וגו'.** עוד פיוס על חומר העונשים שמזה יודע לכם שהקב"ה אינו רוצה לעזוב אתכם בשום אופן לדורי דורות.

ונבא לזה על פי מאמר ירמיהו בסוף קינות השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד השיבנו וגו'. ולשון כי אם וגו' צריך ביאור. והענין אם עבד חוטא הרבה לאדוניו והאדון בקצפו מכהו וגם מושיבו במאסר. ותלוי שני העונשים הללו בכוננת האדון ורצונו מה לעשות עם עבדו, אם רצונו למכרו לגמרי וממאס בשימושו ה"ז ממעט במכותיו כי אין בזה תועלת עוד, אחר שלא ישמשנו ורק מכהו מעט מחמת קצפו באותה שעה. אבל מניחו במאסר הרבה עד שמזדמן לו קונה אותו. מה שאין כן אם בכל העוותו ערב לו שימושו, ואינו ממאס בו בשום אופן. ה"ז להיפך מושיבו במאסר זמן מועט אבל

מכהו הרבה פעמים כדי שיזכור ולא יחטא עוד. נמצא ממה שמכהו הרבה ניכר שהאדון רוצה בשמוש העבד ואינו ממאס בו. וזה האות שלא יניחנו הרבה המאסר. וזו היתה טענת הנביא ירמיה' השיבנו ה' וגו' כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד. הקצף בשעת הכאה הוא יותר מהשיעור, דמה לך לענוש אותנו כל כך?! אלא ודאי לא מאסתנו וא"כ השיבנו וגו'.  
 לכך אמרה תורה שמזה שהקב"ה מעניש אתכם ביסורים כ"כ הוא אות אשר ולא אתכם לבדכם וגו'.

### פרק כט, יד

**יָד כִּי אֶת-אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶה עֲמָנוּ עֲמַד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶה עֲמָנוּ הַיּוֹם :**  
**כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶה וְגו' וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ וְגו'.** לדור דור המה בברית וא"כ העונשים החמורים המה לעד כי לא הפסיקה הברית לעולמי עד, עד סוף כל הדורות.

### פרק כט, טו

**טו כִּי-אַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת אֲשֶׁר-יִשְׁבְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶת אֲשֶׁר-עֲבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם :**

**כִּי אַתֶּם וְגו'.** עד פסוק כ"א. הוא ענין בפני עצמו הנוגע להברית אשר כרת עם ישראל באשר אי אפשר שיהא הברית קיים אם לא ברצון שני הצדדים. והנה יש לחקור אולי ישר מסרבים על זה הברית מעט או הרבה. וביאר במקראות הללו שלא יועיל, כמו שיבואר. אכן אלו היה הברית רק על זה לא היה למשה רבינו להאריך בדברים ולפרש פן יש אנשים שרוצים לעבוד עבודת כוכבים אלא פן יש בכם וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו והיה בשמעו את דברי האלה וגו'. וידוע שהענין אשר הוא פונה הוא על זה שעל זה נכרתה הברית. אבל באשר באמת נכרת זה הברית גם על קיום ת"ת בכלל. וא"כ יש מקום לומר כי אם יהיה לבב אחד מישראל פונה היום שלא להיות עסוק בתורה ושלא להקים אותה ברבים (לא) יהיה בעונשין הללו ובאמת אין העונש הנורא על זה הפרט אלא אם כל ישראל מסרבים להפר תלמוד תורה ח"ו. דאז אבדה הארץ ואומלל כל היושב בארץ ישראל אבל אם איזה יחידים מסרבים בזה אין עונשם גדול כל כך שהרי אין קיום התורה בטל בזה. משום הכי פירש משה דעונש על היחידים המסרבים אין אלא על זה הפרט של עבודה זרה והחל להקדים מה שיש לחוש באשר כי אתם ידעתם מכבר ענין עבודה זרה אשר היה במצרים ובגוים אשר עברתם הן המה אדום ומואב.

### פרק כט, טז

**טז וַתִּרְאוּ אֶת-שְׁקוּצֵיהֶם וְאֶת גְּלִלְיָהֶם עַץ וְאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עֲמָהֶם :**  
**אֶת שְׁקוּצֵיהֶם.** העבודה בלולה בעיני תאוה המושך את הלב והרצון.

**ואת גלוליהם.** מה שנגלל להם רוב שלוח שיש להם.

**עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם.** רוב עושר מדברים הנדרשים לחיי האדם זהו עץ ואבן וגם מותרות ועונג האדם זהו כסף וזהב. ותהיו סבורים שעבודה זרה שלהם ועבודתם בכל הסבה להם כל הטוב. ובהמה שמנה לחמם.

**פרק כט, יז**

**יז פן-יש בכם איש או-אשה או משפחה או-שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבד את-אלהי הגוים ההם פן-יש בכם שרש פרה ראש ולענה :**

**פן וגו' או שבט.** ולא אמר או כולכם דאם היו כולם חלילה מסרבים על קבלת הברית לא היה נכרת כלל ולא היו נכנסים לארץ ישראל. אבל כאשר רוב ישראל קבלו הברית ורק אולי יש איזה מעוט המסרבים יהיה יחיד או משפחה שלמה או אפילו שבט שלם **אשר לבבו פונה היום וגו'.** טעם הסירוב הוא משום שבדעתו לעבוד עבודה זרה לאחר זמן. אלא שירא כעת לעשות בפועל.

**פן יש בכם שרש וגו'.** או באופן אחר שאינו רוצה לעבוד עבודה זרה אלא שאינו רוצה לקבל עול מלכות שמים ג"כ. אלא להיות חפשי משום עבודת אלוה. והוא באמת רע ומר מעובד עבודת כוכבים כיון שאין עליו שום עול ואינו מאמין בדין ומשפט כלל. או הוא מיפר תורה לומר שלא ניתנה התורה אלא כדי להפריש מאלילים. וזהו הרעיון גרוע מהכל וכמו שכתבתי בספר במדבר ט"ו ל'. וכל זה הוא **שורש פורה וגו'.**

וכתיב **פורה ראש ולענה** ולא כתיב שורש ראש ולענה. ללמדנו דזה הקלקול עוד גרוע מעבודה זרה. דהעובד עבודת כוכבים אינו חושק להשחית ולהתעות את אחרים באשר הוא אינו עובד עבודת כוכבים אלא לתיאבון כי יקל לפניו עבודתה ומה לו ולאחרים. מה שאין כן המושחת בדעותיו ונושא דעו כי הכל פתיים מאמינים לכל דבר הוא להוט להשכילם דעתו הגסה וכמו שכתבתי בספר ויקרא י"ג מ"ד ע"ש. והרי זה פורה ראש ולענה. והנה כאן הקדים הכתוב ראש ולענה. ובקינות אומר זכר עני ומרודי לענה וראש. והענין דלענה בתחילת אכילה אינו מר כ"כ שהרי יוצאים בו ידי מרור והוא דתנן במשנה פסחים פרק ב' (לט,א) ובמרור ופרש"י פופר"ץ וכתבו האחרונים שהוא לענה וא"כ הוא רך בתחלה מה שאין כן ראש מראשית אכילתו הוא מר מאד. ומשום הכי לפי דרך הכתובים לכתוב הקל תחלה והקשה אחריו משום הכי כאן כשמדבר במרות הדעות שממררים את חיי הנפש. הוא מקדים דעה הנשחתה ביותר שהוא לחשוב דאדם כבהמה בלי דין ומשפט כלל. שזהו הדעת אף על פי שנראית גרועה ביותר. מכל מקום איננה פורה ומשחית לאחרים כ"כ, ומי שיש בו דעה ישרה, משכיל כי האדם נוצר להיות תחת השגחת אלוה מה שאין כן דעה הנשחתה ביותר בקיום תורת משה לבד, וכדומה היא עלולה להטעות ולהפרות בוגדים באדם וזהו לענה שהיא גרועה ביותר בזה הפרט שאין מבינים מראש כמה היא מרה באחרונה וכיוצא בזה נתבאר

בספר במדבר ט"ו ל'. אבל בקינות דמיירי במרירות הגוף ורוח האדם הוא להיפך מתחלה לענה שלא היה תחלתו מר כסופו ואח"כ ראש מהחל ועד כלה מרה.

### פרק כט, יח

**יח וְהָיָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת-דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר שְׁלוֹם יְהוָה-לִּי כִּי בִשְׂרָרוֹת לְבִי אֵלֶיךָ לְמַעַן סְפוֹת הַרְוָה אֶת-הַצְּמָאָה :**

**שְׁלוֹם יְהוָה לִי כִּי בִשְׂרָרוֹת לְבִי אֵלֶיךָ.** בחוזק לבבי שלא לירא מאלות הברית אחר שאינני מקבלם עלי מתחלה.

**לְמַעַן סְפוֹת הַרְוָה אֶת הַצְּמָאָה.** פירוש מלות אלו רוח וצמאה מבואר בנימוקי הרמב"ן דעבירה שהאדם להוט אחריה מיקרי צמאה. ושאינו להוט אחריה מיקרי רוח [וזו הביאור יש ללמוד ממה שאמרו בסנהדרין ע"ו ב' המשיא את בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן עליו הכתוב אומר למען ספות הרוח את הצמאה. שהיא צמאה לתשמיש והוא שבע במה שאינו להוט אחר זה].

וענין טעם הזה לכאן הוא כמו שאם רצו קהילה אחת לגדור על איזה עון המצוי בקרבם והטילו ביניהם עונש החרם על זה העון. ולא שעונש החרם חמור מגוף העבירה אלא שגוף העבירה הורגלו לעבור עליה ונעשית צמאה. שנפש בני אדם צמאים לה. ולעבור חרם אין בני אדם מורגלים והיא רוח ועל כן כשמזדמן אחד מבני העיר שרוצה בלבבו לעבור על זה העון. ורק שאינו רוצה לעבור על החרם ולישא עונש החרם הוא ממאן ומסרב על עשיית החרם ומתנצל מפני הבושה והמורא דמשום הכי הוא מסרב דמה לו להוסיף עונש על הקהילה ועונש של הרוח על הצמאה.

וכך מפרש הפסוק כאן דמשום הכי מתברך בלבבו לאמר שהוא צדיק במה שאינו מקבל הברית. משום שהוא בא אך למען ספות הרוח את הצמאה בשביל שהקבלה תוסיף עונשין על גוף הצמאה ולמאי יקבל הוספה זו.

### פרק כט, יט

**יט לֹא-יֵאבֵד ה' סֶלַח לוֹ כִּי אִזְ יַעֲשֶׂן אֶף-ה' וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הַהוּא וְרִבְצָה בּוֹ כָּל-הָאֱלֹהִים הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה וּמַחָה ה' אֶת-שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם :**

**לֹא יֵאבֵד ה' וְגו'.** על שהוא פורש עצמו מן הצבור ואינו מקבל הברית. כי אז. כאשר יעבור על הצמאה שהוא עבודה זרה או על הפרת תורה שהוא שורש פורה ראש ולענה. **וְרִבְצָה בּוֹ כָּל הָאֱלֹהִים.** אף על פי שלא קבל אותה דבאמת המעוט נגרר אחר הצבור והרוב בעל כורחו.

**וּמַחָה ה' אֶת שְׁמוֹ.** אף על פי שכלל ישראל אפילו עובדים עבודת כוכבים אינם באים לידי כליה ח"ו. אבל יחיד או משפחה אינם בטוחים גם מכליון לגמרי.



### פרק כט, כ

**כ וְהִבְדִּילוּ ה' לָרְעָה מִכָּל שַׁבְּטֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֲלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה :**  
**והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל.** חזר ופירש דזה שכתוב ומחה ה' וגו' אינו אלא ביחיד או משפחה. אבל שבט שלם דאי אפשר להמחות בשום אופן דלא כלי שבטא כדאיתא בב"ב דקט"ו ב' וביארנו בספר שמות ל"ד י' שהיה ברית על זה עם משה [ועיין מה שכתב הרשב"ם בשם ר"ח (ב"ב שם) דמרומז בפסוק מלאכי (ג,ו) ואתם בני יעקב לא כליתם ומיושב בזה קושית התוס' סוטה (ט,א) בד"ה לא ומכל מקום הכל מרומז בקראי דאורייתא] אבל מכל מקום והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל.

**בספר התורה הזה.** כשמדבר על יחיד או משפחה כתיב (פסוק יט) בספר הזה. דאפשר שאין לאותו יחיד או משפחה ספר תורה שלם. ורק מגילות כותבין לתינוקות להתלמד בו או אע"פ חומש שלם. והיא מצוי ביד כל אדם אבל בשבט שלם ודאי יש ספר תורה שלם. ולפי המדרש (דב"ר ט,ט) כתב משה רבינו בעצמו שנים עשר ספרי תורה ונתן לכל שבט ספר תורה אחד. משום הכי אמר בספר התורה.

### פרק כט, כא

**כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאֲחֵרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יִקְוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהִנְכִּרִי אֲשֶׁר יָבֵא מֵאַרְץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת-מִכּוֹת הָאָרֶץ הַהוּא וְאֶת-תַּחֲלָאִיהָ אֲשֶׁר-חָלָה ה' בָּהּ :**  
**ואמר וגו'.** הוא דרוש בפני עצמו השייך לענין הברית.

כי **הדור האחרון.** שיהא בישוב ארץ ישראל בשלותה וזה הדור ילך בגלות. או **בניכם אשר יקומו מאחריכם.** דורות שכבר יהיו בחו"ל ויבא לארץ ישראל ולא כתיב בלשון אשר יבאו כמו דכתיב בסמוך גבי והנכרי אשר יבא באשר דרך ישראל לבא לארץ ישראל גם בחרבנה כמבואר במדרש קהלת שהיו רגילים לילך לראות פנים גם אחר החורבן. אבל **והנכרי אשר יבא.** עפ"י מקרה.

**מארץ רחוקה.** אפילו הוא מארץ רחוקה ולא ידע מטוב הארץ מעולם. ג"כ ידע ויבין אשר מכות אלו המה רק אשר חלה ה' בה ולא שטבע הארץ ההיא כן מעולם. ופירש ממה יבין הנכרי ההוא אשר לא ידע אותה מעולם.

### פרק כט, כב

**כב גְּפִרִית וּמִלַּח שְׂרָפָה כָּל-אַרְצָה לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא-יֵעֲלֶה בָּהּ כָּל-עֵשֶׂב כְּמַהְפַּכֵּת סֹדֶם וְעַמֹּרָה אֲדָמָה (וּצְבוֹיִים) אֲשֶׁר הָפֵךְ ה' בְּאֶפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ :**  
**גפרית ומלח וגו'.** ואינה ראויה לזריעה.

**ולא יעלה בה כל עשב.** הגדל מעצמו בלא זריעה כמו שכתבתי בפרשת בראשית (ב,ה). **כמהפכת וגו'.** וא"כ אי אפשר להיות בה ישוב כלל ואיך ישבו בה ישראל. על כן לא היה כן ורק ה' חלה בה.

## פרק כט, כג

**כג וְאָמְרוּ כָּל-הַגּוֹיִם עַל-מַה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאֶרֶץ הַזֹּאת מִה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה :**  
**ואמרו כל הגוים.** אשר ישבו ויספרו להגוים מה שראו בארץ ישראל **על מה וגו'.** דמענין ביטול תורה והפרתה לא ידעו כלל וגם זאת ידעו היטב שחטאת סדום ועמורה שהיו רעים לבני אדם זה אינו בישראל. וא"כ **מה חרי וגו'.** וגם חטאת עבודה זרה אינו נחשב לפנייהם לחטא שהרי גם המה מאמינים ועובדים עבודה זרה.

## פרק כט, כד

**כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת-בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם :**

ואמרו על אשר עזבו את ברית וגו'. אחר שכרתו ברית לעבוד את ה' לבדו. משום הכי נענשים על עבודה זרה יותר ממנו.  
 שנית: -

## פרק כט, כה

**כה וַיִּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּם וְלֹא חֵלֶק לָהֶם :**  
**וילכו וגו' אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם.** הגוים היו מאמינים אשר ה' מסר עולמו לאמצעים. והמה אלהים שחלק לכל אומה כמבואר ברמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א וכמו שכתבתי בספר בראשית (ד, כו). אבל ישראל עובדים לעבודה זרה אשר לא חלק להם. כל זה דברי אוה"ע, שרק הפרט של עבודה זרה זה הברית גרם לכל החרי הגדול הזה.

## פרק כט, כו

**כו וַיִּחַר-אֵף ה' בְּאֶרֶץ הַהוּא לְהַבִּיא עֲלֶיהָ אֶת-כָּל-הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה :**  
**ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה.** המה יראו הקללות המרובות שעל הארץ וישראל אשר לא נזכרו בספר ויקרא ידונו המה שהוא חרון אף שלא מצד הברית הכרותה אלא כעס ונקמה לענוש בלי חשבון כפי הקללות שבספר הזה אשר הכל נכלל בה, שהרי מפורש (לעיל כח, סא) גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב וגו' וגם המפורשות המה נפלאות וגדולות.

## פרק כט, כז

**כז וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדַמְתָּם בְּאֵף וּבְחִמָּה וּבְקִצְף גָּדוֹל וַיִּשְׁלַח אֶל-אֶרֶץ אַחֲרַת כְּיוֹם הַזֶּה :**  
**ויתשם ה' וגו' כיום הזה.** עוד יאמרו שהפזור הרב הוא רק באף ובחמה ובקצף גדול בלי חשבון ודעת. וגם כהיום הזה דמשמעו לחלוטין וכמו שאמר ר"ע בפרר חלק (סנהדרין קי, ב)

מה היום הולך ואינו חוזר אף מה אינם חוזרים. והכי ביאר ירמיה בקינות (איכה ד, טז) מאמר אוה"ע פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם. פירוש מדחלקם בפזור הנורא ולא במקום אחד מזה מבינים אשר לא יוסיף להביטם. וזהו לשון **וישליכם** כאדם המשליך דבר ונופל במקום שהוא בלי דעת המפילו. כל זה דעת אוה"ע אבל באמת אינו כמו שחושבים אוה"ע אלא -

## פרק כט, כח

**כח הנסתר לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה הזאת :**

**הנסתרות לה' אלהינו.** לא משום עבודה זרה לבדו בא כל זה שהרי אנו רואים שבימי אחאב ומנשה עבדו עבודה זרה יותר מבימי הושע וצדקיהו ומכל מקום לא הגיע העונש עד אז. אלא שי בזה סתרי כוונות הנוגע לתכלית המכוון ממנו ית'. ועיין ס' בראשית ט"ו י"ב וא"כ גם הפזור הרב הוא בכונה ידוע אליו ית'. וכמו שאין אתנו יודע על מה בא בריאת שמים וארץ בזה השיעור המצומצם כך הוא הפזור ושאר פליאות. והכל לתכלית מלוי כבודו ית' כמו שכתבתי ואם שאין אנחנו מבינים איך נדרשו להיות כך דוקא.

**הנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת.** ואנחנו יש לנו די להבין מכל הנגלה לעינינו במשך הגלות שני דברים שלא כמחשבת אוה"ע. א' כי עוד ידו נטויה עלינו וא"כ לנו לתקן את המעוות וישוב לרחמינו. שנית שלא כדבריהם שהעונש היה על ברית עבודה זרה. ובאמת לא כן הדבר כי הגלות עיקרה היה על עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. אבל חורבן הארץ שגפרית ומלח שרפה כל ארצה. לא היה כי אם מפני ביטול תורה כדאיתא בנדרים דף פ"א א' מי האיש החכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתיו ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. שאין מברכין בתורה תחלה. ועיין עוד בפתיחתא דאיכה רבתי. וזהו עסק התורה ודקדוק דבריה והיינו מה שכתב לעשות את כל דברי התורה הזאת. שהוא תקון הדברים ולעמוד על מתכונתם כמו שכתבתי כמה פעמים ולהלן ל"ב מ"ו.

## פרק ל

### פרק ל, א

**א והיה כי-יבאו עליך כל-הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל-לבבך בכל-הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה :**

**והיה כי וגו'.** פרשה זו היא פרשת הגאולה. נבואה ברורה איך יהיה סדר הגאולה העתידה בפרטות כאשר יבוא. וכמו שביאר ה' למשה סדר גאולת מצרים מהחל עד גמר קריעת ים סוף כמו שכתבתי בספר שמות (ז, ד).

**והשבת אל לבבך.** בשום לב לראות מה לעשות.

**בכל הגוים.** ולא בכל העמים דאף על פי שיש בכל העמים מעט מישראל מכל מקום בתחלה תהיה התעוררות בקרב עיקר ישוב ישראל שהם בכל הגוים היינו אומות גדולות.

## פרק ל, ב

**ב וְשַׁבְּתַתְּ עַד-ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי כְּכֹל אֲשֶׁר-אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם וּבְנִיךָ בְּכֹל-לְבַבְךָ וּבְכֹל-נַפְשְׁךָ :**

**ושבת עד ה' אלהיך.** כמשמעו תשובה על עונות.

**ושמעת בקולו.** אי אפשר לפרש הכונה לעשות כדבר ה' דא"כ היאך יתפרש להלן פסוק ח' ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו. הרי כבר בהיותם בגולה שמעו לשמור כל המצות. וגם למאי פירוש שם הכתוב ועשית את כל מצותיו הרי היינו ושמעת בקול ה' כמו בזה הכתוב ושמעת בקולו. וגם יש להבין לשון אתה ובניך, מי הוא אתה ומי המה ובניך הרי לא דברה התורה עם הדור שהיה בימי משה אלא עם הדור המאוחר. וא"כ הכל בכלל אתה. וגם יש להבין דכאן כתיב ובניך ובפסוק ו' כתיב וזרעך אלא מכאן בנין אב דכל מקום דכתיב שמיעה בקול הכונה לדקדק בדבריו כמו שכתבתי בספר בראשית בכמה מקומות (כא, יב כב, יח) ולעיל (כו, יד) ובכמה מקומות. וא"כ אמר הפסוק שמלבד שתשוב למצוה מעשית. עוד ושמעת בקולו ללמוד בדיוק התלמוד ובפלפול המביא להוראה. והכי מובא דעת חז"ל במשמעות הפסוק להלן (פסוק י') כי תשמע בקול וגו' כמו שיבואר (פסוק יא) בפרשה כי המצוה הזאת ע"ש והכי הבינו חז"ל בנדרים (סב, א) במשמעות הכתוב להלן (פסוק כ) לשמוע בקולו ע"ש.

**ככל אשר אנכי מצוך היום.** אף על פי שתהיו עוד בגולה ויש כמה פרשיות של תורה שאינן נוהגות כלל כמו קרבנות וטהרות ועוד הרבה מכל מקום תשמע בקולו לדקדק בהם. **אתה ובניך.** היינו עם דבוק חברים ופלפול תלמידים שמכונים בשש בנים. וכמו שכתב הרמב"ם ריש הלכות תלמוד תורה (א, ב) על הפסוק ושננתם לבניך ועיין מה שכתבתי לעיל ד' ט' הכרח לזה. ועיין מה שכתבתי לעיל ח' א' שהזהיר משה רבינו על הלמוד בעוד שלא הגיע למעשה. וכאן הודיע הכתוב שיהיה כן סמוך לגאולה במהרה בימינו.

## פרק ל, ג

**ג וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת-שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל-הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה :**

**ושב ה' אלהיך.** משורש השבה.

**את שבותך.** עיקר הגולה ששמה עיקר ישוב ישראל.

**ורחמך.** שיתן בלב אוה"ע שיאהבוך. וכן משמעות שורש רחם בכל מקום כמו שכתבתי לעיל (יג, יח) והכי אמר ישעיה הנביא והיו מלכים אומניך וגו' והביאו את כל אחיכם מנחה לה' וגו'.

**ושב.** משורש שוב מול את בני"שנית. היינו עוד הפעם והכי תרגם אונקלוס ויתוב וא"כ הוא פועל עומד לעצמו כביכול. ומזה הוציאו חז"ל דשב הראשון גם כן הוא לעצמו. משה דרשו במגילה (כט,א) והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב כביכול פירוש דדבר הלמד מסיפא דקרא דמשמעות ושב הוא לעצמו.

**וקבצך מכל העמים.** אחר שישב עיקר הגולה מן הגוים. ישוב ה' לקבץ מכל העמים אשר הפיצך ה' שמה מעט מעט. וכך כתב הרמב"ן בפירוש על שה"ש על הפסוק האלף לך שלמה. שמתחלה יהיה קצת קבוץ גליות ע"י רשיון המלכיות ואח"כ יוסיף ה' ידו שנית כדכתיב ושב וקבצך וגו'.

## פרק ל, ד

### ד אִם-יְהִי נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׁמַיִם מִשֵּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשֵּׁם יִקְחֶךָ :

**ומשם יקחך.** לא ידענו מהו קיחה זו. ובא ישעיה הנביא ופירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה'. פירוש אף על פי דבמקומות שאין שם עיקר ישוב ישראל. אפילו המעט הנמצא שם המה פחות ערך ומעוטי תורה. וגם אין להם יחס כהונה כ"כ ואינם ראויים לשרת בבית המקדש. על זה אמר דמכל מקום גם מהם אקח וגו' שיהיה מכל מקום בהם אנשי חיל הראויים לשרת בבית המקדש ולהעמידם על חזקת כהונה. וללויים פירוש גדולי תורה כמו שכתבנו לעיל(י,ח) במשמעות לויים וזהו פירוש ומשם יקחך.

## פרק ל, ה

### ה וְהִבִּיאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יְרָשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ וּיְרֻשְׁתָּהּ וְהִטְבֵּךְ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ :

**אשר ירשו אבותיך וירשתה.** ירושה אין לה הפסק א"כ שתי פעמים ירושה קשה. משום הכי נחלקו תנאים בקדושת הארץ. ולפי הפשט משום שנשתנה חלוקת הארץ בימי חזרה שלישית לא כחלוקת יהושע משום הכי הרי זה ירושה אחרת.

## פרק ל, ו

### ו וּמַל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת-לִבְּךָ וְאֶת-לִבְּב זֶרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ :

**ואת לבב זרעך.** באשר מדבר בדור שבא לארץ ישראל והייתי אומר שרק אותו הדור יהיה במעלה זו ולא זרעם, כאשר כן היה בימי יהושע, משום הכי מבטיח שיהיו בגאולה העתידה שוים לבבך ולבב זרעך.

**לאהבה את ה' וגו' ולמען חייך.** אי אפשר לפרש כדי שתחיה ולא תמות. דא"כ אינו אהבת ה' אלא אהבת עצמו. ותו, הרי אהבת ה' נכלל בכל המצות שכבר כתוב ושבת עד ה' וגו' וגם זה הוא מצות עשה וכאן לא מיירי אלא בברכת ה'. אלא משמעות למען חייך הוא כמו שכתבתי לעיל ד' א' במה דכתב למען תחיו שתרגישו בזה עונג וחיות הנפש היותר אפשר. ובאשר

בהיותנו בחו"ל אפילו מי שמדבק עצמו באהבת ה' אינו משיגה בשלימות, משום שאין הקב"ה מתדבק עמנו להופיע עלינו רוח הקודש, והרי טבע האהבה שאינה נשלמת אלא באופן שהנאהב מתדבק להאוהב. וא"כ אין חיות הנפש בשלימות עדיין. אבל בימי המשיח תהיה האהבה בשלימות, כי ישפוך הוא ית' את רוחו עלינו, וזו היא ברכה שאין למעלה הימנה, והנביא יואל (ג,א) אמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו'.

## פרק ל, ז

### ז ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על-איביך ועל-שנאיך אשר רדפוך:

**ונתן וגו' את כל האלות האלה וגו'.** אחר שיבוא לארץ ישראל ויתקבצו מכל העמים אז יענוש הקב"ה האומות שרדפו באותה שעה את ישראל כאשר יבואר בשירת האזינו ל"ב מ"ג. והכי אמר זכריה ב' י"ב כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם וגו' ותרגם יונתן בתר יקרא דאמור לאייתאה עליכון שלחני על עממיא כו' הרי מתחלה ישיגו ישראל את כבודם ואח"כ יענוש הראויים להענש.

**על אויביך.** פירש אונקלוס על בעלי דבך. ולא כתרגם אונקלוס בפרשת משפטים (כג,כב) על הפסוק ואיבתי את אויביך ואסני ית סנאך. והיינו שנאה בלב וצרתי את צורריך ואעיק ית דמעיקין לך היינו בפועל ממש אבל כאן אי אפשר לפרש על אויביך שנאה בלב שהרי כתיב אחר זה על שונאיך אשר רדפוך. ודרך המקרא להיות מוסיף והולך, ואם יענוש אויבים בלב מכל שכן רודפים דהיינו בפועל משום הכי פירוש בתרגום אונקלוס בעלי דבך. היינו המקניטים בפה ואע"פ שאין רודפים בפועל מכל מקום קשה לסבול הקנטה בפה יותר מרדיפה במעשה. וא"כ הוא שפיר מוסיף והולך אבל האויבים בלב לחוד באמת לא יענוש ויקוים בהם (להלן לג,כט) ויכחשו אויביך לך.

## פרק ל, ח

### ח ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את-כל-מצותיו אשר אנכי מצוך היום :

**ואתה תשוב ושמעת בקול ה'.** כבר ביארנו משמעות זה הלשון עיון ודקדוק בתורה שבכתב ומגיד המקרא שבבואם לארץ ישראל ויגיעו למעשה כמה דברים שהיה העיון עד כה הילכתא למשיחא ולא למעשה, על כן עתה בבואם לידי מעשה. **תשוב ושמעת בקול ה'.** תחזור לעיין להוראה למעשה. ולמדין מכאן דאף על פי שעין והוציא דבר חידוש שלא בשעת מעשה כשיבא מעשה לידו מחויב לחזור ולדון בדבר. והיינו דאמר ר' יוחנן בגיטין (יט,א) וכי בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה? פירוש אף על פי שלהלכה ברור לנו שכך הוא מכל מקום אלו הגיע מעשה לידינו היה לנו להתיישב עוד הפעם ואולי היינו חוזרים בדבר. ויש ראייה לזה מדאיתא בהוריות ריש פ"ב (ו,ב) הורה כהן משיח שוגג ועשה מביא פר, פשיטא אמר אביי הכא במה עסקין כגון שהורה ושכח מאיזה טעם הורה, ובשעה שעשה אמר הרינו עשוה על דעת הוראתי מהו דתימא כיון דאלו מתיידע ליה שמא הדר בי כמזיד דמי ולא ליחייב

קמ"ל. הרי דעפ"י דין אין לעשות ולסמוך על עיונו מכבר עד שידע הטעם והראיה שלו בשעת מעשה.

### פרק ל, ט

**ט והויתרך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב ה' לשוב עליך לשוב כאשר-שש על-אבותיך :**

**והויתרך ה' אלהיך בכל מעשה ידך וגו'.** כבר נתבאר לעיל (כח,יא) משמעות ברכה זו שיהיה שפע ברכה למעלה מהטבע. אכן שם דמיירי בברכות לפני החטא לא נזכר אלא בפרי בטנך וגו' ולא במשלח ידך דמשמעו מסחור וגם פירוש הכתוב דברכה זו לא תהיה אלא על האדמה אשר נשבע ה' וגו' והיינו בארץ ישראל מה שאין כן משלח ידך שהולך הלאה לחו"ל לא תהיה הברכה אלא המורגל וכמבואר שם פסוק יב. אבל כאן דמיירי לימות המשיח יהיה יתרון ברכה אפילו במשלח ידך, וממילא לא פירש הכתוב באדמה. דאפילו בחו"ל יהיה הליכות ברכה בשפע רב למעלה מהטבע.

**כאשר שש על אבותיך.** בהיותם במדבר. כדכתיב לעיל ב' ז' כי ה' אלהיך וגו' ע"ש אף שהיו בחו"ל.

### פרק ל, י

**י כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמר מצותיו וחקותיו הפתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל-ה' אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך :**

**כי תשמע בקול וגו' וכי תשוב וגו'.** פירוש שני טעמים על יתרון ברכה זו מה שלא היה עד כה אפילו בשעת ברכה. היינו, דאז לא היה יתרון בחו"ל משום שדרך המסחור להסיר את האדם מעבודת ה'. ומשום הכי עיקר רצונו ית' היה שיהיו יושבים ישראל לבטח בארץ ישראל היינו שלא יסחרו לחו"ל כמו שכתבתי בספר ויקרא (כה,יט וכו,ה). משום שבזמן שאין האדם עוסק בעצמו בתורה אז נדרש לשמירה יתירה ואין מקום משומר כמו בארץ ישראל עיקר ישיבת ישראל. מה שאין כן בחו"ל בקרב אוה"ע. אבל בימות המשיח הבטיח הקב"ה. **כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו וכו'.** שתהא אתה מכל מקום עוסק בתורה.

**ומצותיו.** היינו גוף מצוה שבתורה.

**והחקותיו.** היינו חקות המצוה עפ"י קבלה המסורה. ולא כתיב כאן משפטיו כמו להלן ט"ז ובכמה מקומות שהרי מיירי כאן במי שעסוק במסחור ואי אפשר לו להיות עסוק בפלפולה של תורה לחדש בעצמו אבל יכול לעסוק בלמוד גוף התורה שבכתב ותורה שבע"פ המסורה לנו מכבר בדקדוקי התורה, והוא ילמוד מה שלפניו מכבר.

**הכתובה בספר התורה הזה.** אם קאי על מצותיו וחקותיו היה ראוי לכתוב הכתובים. אלא קאי על כי תשמע בקול דמשמעו דקדוק בדבריו. על זה מפרש כי תשמע בקול הכתובה בספר התורה הזה וקול נעשה בכנוי לשון נקבה כמו קולות ואחר שתהיו עסוקים בתלמוד תורה גם

בדרך המסחור שוב אין חשש שתבא מזה נגד רצונו ית' כידוע מאמרם ז"ל בקדושין (ל,ב) כל זמן שהרטיה זו עליך אכול מה שאתה רוצה כו'. ועל כן נקראת התורה משמרת שהיא משמרת מכל רע כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ו ה'. ועיין מה שכתבתי לעיל ט"ו ה'. עוד טעם שאין חשש לימות המשיח שתסור בעסק המסחור לחו"ל. כי תשוב בכל לבבך ובכל נפשך. היינו תשובה מאהבה ומי ששב מאהבה עומד לעד לעולם ואינו מתנוודד כמו העובד מיראת העונש.

**(הרחב דבר:)** והיינו דברי ירמיה הנביא ד' א-ד בבאור. אם תשוב ישראל וגו' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנווד ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה. והתברכו בו גוים ובו יתהללו. כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים וגו' פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם.

ביאור המאמר. ירמיה הזהיר את ישראל שבדורו אם ירצו לשוב יהיה דווקא אלי. פירוש מאהבת ה' ולא מאהבת עצמו היינו יראת העונש. ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנווד. לא יהיה באופן שהוא מתנוודד ואינו בטוח שיעמוד לעד אלא תהיה מאהבה ואז לא תנווד. ופירש עוד עד היכן יגיע כח התשובה עד ונשבעת חי ה' באמת וגו'. ומבואר יפה לעיל י' כ' עפ"י חז"ל. ופירש הנביא טעם על אזהרה שלו שהיא לא מחקי התשובה שמתקבלת אפילו היא מיראה כמו שאמר הושע הנביא שהיה קודם ירמיה. ואמר (יד,ב) שובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך. ומפרשת הגמרא ביומא דפ"ו ב' שהוא מיראה. על כן פירש כי כה אמר ה' וגו' והענין שנבואה זו אמר ירמיה סמוך לשתי שנים אחרונות שלפי חרבן בית המקדש. ואי' בגיטין (פח,א) צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונשנתם שאלמלי ישבו כל משך ונושנתם בארץ לא נשתיר ח"ו מישראל שריד ופליט. וביומא שם איתא עוד גדולה תשובה ומע"ט שהוא כתריס בפני הפורענות. ועל כורחך מיירי אפילו מיראה דאלו מאהבה לא שייך כתריס שהרי עונות נעשים כזכיות שנאמר ועליהם חיה יחיה ואין מקום לפורענות. אלא אפילו מיראה, מכל מקום אי אפשר שיגיעו היסורים בשעת תשובה.

מעתה יפה הזהיר ירמיה בזמנו בשם ה' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים רוצה אני שתחרשו לבבכם רק באופן שלא יגדל מזה קוצים. ומפרש עוד היאך יצא מזו החרישה קוצים. פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה וגו'. היינו דתשובה זו תהיה כתריס שלא יחרב הבית בשנים אלו של תשובה ואח"כ יעברו משך ונושנתם והתשובה תתנוודד. ואז לא תהיה לכם תקומה ח"ו. ויהי הניר בשביל גידול קוצים. על כן אם תשובו יהיה דווקא אלי מאהבה ולא תנווד לעולם. וזהו דבר ה' כאן. כי תשוב בכל לבבך ובכל נפשך מאהבה. (.

ואם כן אין חשש שתשובו לסורו משום מסחור.

## פרק ל, יא

**יא כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום לא-נפלאות הוא ממך ולא-רחקה הוא :**



**כי המצוה הזאת.** אי אפשר לפרש על כלל מצות שבתורה דלשון מצוה הזאת משמע שמדבר בה עתה. וגם א"כ אינו מובן עיקר הפרשה שאומר שלא נחשוב שקשה לקיים המצות כמו שהיא בשמים ומעבר לים אלא היא קלה מאוד. והרי אפילו אדם אינו אומר לחבירו אל תחשוב כך אלא כך אלא בדבר שהדעת טועה וראוי לחשוב כן מכל שכן המקרא. וגם א"כ מהו בפ"ך אלא קאי על פרשה הקודמת דמסים בשתי מצות היינו עיון תורה ודקדוק בה ובתשובה מאהבת ה' ועל זה קאי כי המצוה הזאת.

על הראשונה מבואר בדברי חז"ל בעירובין (נה,א) לא בשמים היא אלו היה בשמים היה לנו להביא סולמות כו'. והכי איתא שם עוד (נד,ב) ר' יצחק אמר מהכא כי קרוב וגו' ע"ש ובשמות רבה (מז,ד) מפרש כי על פי הדברים האלה שתהא יגע בהם בפ"ך וכן הוא אומר בפ"ך ובלבבך לעשותו. ויבואר לפנינו הא מיהא פשוט לחז"ל דקאי על עיון תורה.

ועל השניה מבואר בפירוש הרמב"ן והספורנו דקאי על מצות תשובה [ובאמת שיטת הרמב"ם בהלכות תשובה דאין מצות עשה לתשובה אלא כשהאדם שב מעונותיו יתודה על חטאיו וממקרא אחר]. אמנם המה ז"ל פירשו דקאי על הפסוק והשבת אל לבבך וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו' וזה אינו סמוך לפסוק דילן. וגם אינו מובן היאך הדעת טועה שהיא קשה שהודיע הפסוק שאינו כן אלא קאי על הא שסיים הפסוק כי תשוב וגו' דהיינו תשובה מאהבה ויבואר לפנינו. ומתחלה נבוא לפירוש חז"ל ואמר הכתוב שהיה עולה על הדעת דמן הנמנע לעמוד על דקדוקי התורה כאשר היא באמת עמוקה מני ים. ומשום הכי כתיב בחכמי אוה"ע לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. שהכוונה לעמוד על דקדוקי דבר ה' כמו שביארנו על פי מדרשי חז"ל בספר ויקרא י"ח ה' דאפילו יהיה בר שכל עמוק מאד מן הנמנע לעמוד על דקדוקי דברי תורה. וא"כ איך ימצא אדם מישראל רצון וחשק לעמוד על עיונה של תורה?! משום הכי אמר הכתוב שלא נפלאת היא ממך. מישראל אינה נפלאת ולא רחוקה. ושתי לשונות הללו הוא משום שיש דבר שקשה לעמוד עליו מחמת עומק המושג למעלה משכל האדם ועל זה אמר לא בשמים היא וגו'. ועל זה אמר כאן לא נפלאת היא ממך. מכל מקום ממך אינה נפלאת. ויש דבר שקשה לעמוד משום העדר ידיעה וקבלה מרב וצריך לכתת רגלים לילך לרב לדעת. על זה אמר ולא מעבר לים היא וגו' ועל זה אמר כאן לא רחוקה היא ממך אינה רחוקה וכאשר יבואר עוד.

והטעם על זה הוא מבואר בבכורות (ח,ב) ששאלו סבי דבי אתונא לר' יהושע בן חנניא ההוא גברי דאזיל ובעי איתתא ולא יהבי לי' מאי חזי דאזיל היכי דמדלי מניה? שקל סיכתא ודצה לתתאי ולא עאל לעילאי ועאל אמר האי נמי מיתרמי בת מזלי' ובלא ספק שלא שאלו חכמי אתונא פטומי מילי כי אם דברים העומדים ברומו של עולם השייך להבדל ישראל לאוה"ע. ובאו להוכיח דדעת ישראל קלה מכל אוה"ע שהרי בשעה שהקב"ה נתן תורה אזיל לפארן ואדום ולא קבלוה ובא לישראל וקבלוה. והיאך אפשר דישראל במעלה מחכמתם וביקרותם מאוה"ע. והשיב ר' יהושע דודאי חכמו ויקר ערכם אלא שאוה"ע אינם בר מזליה דתורה, וישראל המה בני מזלא, וכדאיתא בזוה"ק דקודשא ברכך הוא אורייתא וישראל חד, ר"ל

דשורש נשמת ישראל אחוזה בשורש נשמת התורה. והיא הסיבה שנמשלו ישראל לאשה בכל מקום. והיא נמצאת אך לאישה בכל שעה וכדאיתא בסנהדרין (צט,ב) על הפסוק נפש עמל עמלה לו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר ויבואר לפנינו.

### פרק ל, יב

**יב לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה :**

**לא בשמים היא וגו'.** תחלה ביאר הכתוב היטב מקום הטעות. באשר שגם הטעות הוא עיקר גדול שלא יטעה האדם להיפך שאין בדקדוקי התורה שום עמקות ועינים נסתרים וזה הטעות גרוע מן הראשון. ועיין מה שכתבתי בספר במדבר ז' ט' בבאור הפסוק התעיף עיניך בו ואיננו משום הכי פירוש הכתוב הטעות באשר ודאי ראוי לטעות ולחשוב כך אלא שמכל מקום אינו כן בישראל.

וענין המשל לא בשמים היא. היינו גבוה מטבע שכל האדם. כמו שהוא בשמים וההכרח לעשות סולמות להוריד והרי אי אפשר בכך. כך אי אפשר ליגע השכל ע"י תחבולות לעמוד על סוף דעתה.

ואמרו חז"ל בעירובין (נה,א) שם דאפילו היא בשמים צריך אתה לעלות אחריה. ואינו אלא משל ומליצה שאם הענין גבוה משכלך החיוב להתייגע הרבה ואז הכלל יגעת ולא מצאת אל תאמין (מגילה ו,ב). והטעם הוא כפרש"י בסנהדרין שם שהתורה מבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה כו'.

### פרק ל, יג

**יג ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל-עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה :**

**ולא מעבר לים היא.** כמו שכתבתי בבאור ולא רחוקה היא. שיש דבר שאי אפשר לעמוד עליו מחמת חסרון ידיעה בלי קבלה מרב. וא"כ נצרך לרב שמעבר לים. וא"כ הוא טורח גדול ומן המנע לכמה אנשים. ואמרו חז"ל בעירובין שם שאם היא מעבר לים צריך לעבור. פירוש אם אפשר לעבור ודאי מחויב בכך, אכן אם אי אפשר גם בזה התורה עומלת לו ממקום אחר להזמין לפניו ידיעה זו באיזה אופן עד שיגיע לידיעה זו.

### פרק ל, יד

**יד כי-קרוב אליך הדבר מאד בפיה ובלבבך לעשותו:**

**כי קרוב אליך וגו'.** כמו שכתבנו (פסוק יא) שאתה ישראל ונוצרת לכך. ונשמת ישראל בת מזל לנשמת התורה.

**בפיה ובלבבך לעשותו.** זהו עצות להגיע לעומק דעת התורה. שהרי אפילו להשיג אשה אשר הוכיח ה' לו. וידוע שהזיווג האמתי מזדמן להמצא ומתקרב בנקל. מכל מקום בלי שום סיבה והשתדלות לא יגיע לה. ופירוש הכתוב העצה בפיה וגו'. ולפי פשוטו **בפיה** היינו ללמוד.

**ובלבבך לעשותו.** על מנת לעשותו היינו לקיים מה שלומד. אבל א"כ אינו לפי נגינת הטעם שהיה ראוי לפי זה להיות הטפחא על בפ"ך.

אלא יש בכאן עוד כונה שניה ומבוארת שמות רבה (מז,ד) הנ"ל שתהא יגע בהם בפ"ך. והכונה שתלמוד ביגיעה עד שהיא נוגע אל הלב. והיינו עם תלמידים. ופירוש לעשותו. או עשיית הפרשה להבין דקדוקיה כמו שביארנו בספר ויקרא ט' ו'. או להיפך עשיית הלכה עפ"י היות התלמוד במקורה בפרשה כמו שכתבתי שם י"ח ו' ובכמה מקומות. והמחדש בזה מיקרי שהוא עושה.

ועצה עמוקה זו פירוש שלמה המלך בסוף קהלת (יב,יא) אחר שאמר דברי חכמים כדרבנות וגו'. אמר עוד ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר. הביאור שמזהיר לת"ח נקרא בני כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ט ט'. אשר אם יותר מהמה. אם רוצה לחדש ולהגדיל תורה הזהר בשני דברים. האחד עשיית ספרים הרבה אין קץ. היינו שתכתוב לעצמך כל רעיון וכל חידוש. דהא שתורה שבע"פ אסור בכתב אינו אלא לאמרן בכתב. אבל לעצמו מותר וגם מצוה כמו שכתב הרמב"ם בהקדמת ספר היד שכך היו נוהגים אפילו הנביאים הראשונים לרשום כל חידושי התורה. ופסוק מלא הוא מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר. כמו שכתבתי בביאור זה הפסוק לעיל ג' ט"ז. ועוד עיין שמות ל"ד כ"ז. והשני ולהג הרבה יגיעת בשר. שיהא מדבר הרבה ביגיעת בשר היינו עם תלמידים. כל זה הוא לפירוש הגמרא (עירובין נה,א) בפרשה זו.

ועתה נבא לפירוש השני דקאי על תשובה מאהבה. והוא באמת למעלה מטבע האנושי. וכדנתי' בספרי בפרשת עקב ואהבת את ה'. וכי היאך אדם אהב להקב"ה?! דטבע של אהבה אינו אלא ע"י השתוות האוהב והנאהב וגם משיג בשכלו מעלות הנאהב. ושני דברים אלו שגבו משכל האדם. ופירוש הכתוב דמכל מקום לא נפלאת היא ממך. באשר קוב"ה וישראל חד הוא. וכמו האב והבן אפילו לא הכירו זה את זה מכל מקום כשמזדווגין יחד נמשכים איש לרעהו בידיעה קלה משום שהטבע מסייע לזה. וביאר הכתוב תחלה כמה גבוהה היא מטבע האדם שלא נטעה להיפך לחשוב כי באמת קלה היא ע"י השתוקקות לזה על כן פירש הכתוב תחילה מי שראוי לחשבו כי היא בשמים היינו ע"י חקירה בגובה שמים וגלגלים. ומזה באמת יש תקוה להשיג אהבה כמו שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה ובשלהי הלכות תשובה (י,ו) כתב עוד דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו ש"א כו' לפיכך צריך האדם להבין ולהשכיל בחכמות כו'. או רחוקה לילך למקום שגורם אהבה והתדבקות כמו בית המקדש. וא"כ הוא דבר קשה.

אבל לא כן. **כי קרוב אליך.** ישראל כי קרוב הוא. **בפ"ך.** היינו ע"י רנה שנכלל בזה גם שירות ותשבחות להקב"ה. גם רנה של תורה וכדנתי' בספרי שם (ואתחנן) וכי היאך אוהב להקב"ה והיו הדברים האלה וגו' וטבע התורה ליתן אהבת ה' בלב העמל בה. גם בלי שום ידיעת סיבה עפ"י שכל האנושי. ונתבאר עוד בשה"ש שהתפלל שלמה ישקני מנשיקות פיהו וגו'. וקאי על בקשת אהבה ע"י דברי דודים של תורה וסיים על כן עלמות אהבוך. שנעלם הטעם איך המה

מביאים לידי אהבתך. **ובלבבך לעשותו.** שיהא הרצון והתשוקה להגיע לזה. דבלא תשוקת הלב ודאי יש משורר זמירות כל היום, או הוגה בתורה, ואינו טועם טעם אהבת ה'. מבלי משים לב. אבל בשום לב לכך. מתעורר ע"י זה אהבה עזה. כמו הבן הזוכר את אביו ברעיון אהבה כן נפש הישראלי להקב"ה.

**(הרחב דבר:** וזהו שהתגעגעו בני קרח בזכרם תענוג אהבת ה' בעת עליית ישראל ברגל לעזרה ואמרו (תהלים מ"ב) צמאה נפשי וגו' מתי אבא ואראה וגו' אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך [בשעה שעלו מירושלים לעזרה היו כ"כ מרובה המון ישראל בחוצות עד שלא היו יכולים לרוץ לעזרה. אלא עברו בדוחק והיו הרגלים כמו בסך. מבלי יכולים לפסוע פסיעה גסה ולא במרוץ. והיינו שמוסיף בלשון] אדם עד בית אלהים. [כמו המדדה הוא קופץ לאט] בקול רנה ותודה המון חוגג [בשעה שהיו הולכים בדוחק מה עשו אז המון חוגג היו מעוררים את אהבת ה' בקול רנה ותודה] ועתה בזכרי תענוג רוחני זה שחסר לנו בגלות, נשפך עלינו נפשנו. ואמר כמו שרוצה לנחם את עצמו ולהשקיט את המיית לבבו מה תשתוחחי נפשי כי עוד עודנו ישועות פניו. [עוד יבא עת שתשוב ותזכה לזה] הוסיף להתגעגע באופן אחר אלהי עלי נפשי תשתוחח [לא על ה' הנני מתרעם חלילה שהסיר ממנו תאות נפשנו. אלא על עצמי הנני מתרעם. על מה שאינני משיג אהבת ה' ומחסר את נפשי מהנאה זו]. על כן אזכרך מארץ ירדן [בשעה שהנני בארץ ירדן. אף על פי שהיא ארץ מבורכת. מכל מקום אזכרך שתסר ממני תענוג הרוחני שהיה לי בהיותי בארץ ישראל] וחרמונים מהר מצער [שידוע שחרמון הוא שבע מטל ברכת ה'. עד שאמר הנביא כטל חרמון שיורד על הררי ציון. ששם באמת לא היה בטבע טלי ברכה כמו בחרמון. עד שצוה ה' את הברכה. ואמר כאן שחביב עלי טל חרמון שירדו על הר מצער נגד הר חרמון עצמו. וביאר התרעומות על עצמו] שהרי תהום אל תהום קורא לקול צנוריק [כבר ביארו חז"ל בתענית פרק א' (כה,ב) על זה הפסוק. אין טפח יורד מלמעלה עד שעולה שני טפחים מלמטה. והמשילו חז"ל מיטרא בעלה דארעא. אשר בשעה שהוא מעורר את התאווה מתעוררת היא לנגדו במדה מרובה ממנו. והנה אם הוא כן בדומם. אף כי בנפש הישראלי שאם היינו מעוררים את האהבה כראוי. היה מתעורר מלמעלה. או להיפך, שאם היה הקב"ה מעורר אהבתו אלינו היינו גם אנחנו מתעוררים להשיג אהבה אבל לא כן הדבר הרי כל משבריק וגליך עלי עברו [כל מאורעות שבעולם שהן כגלי הים עצבוני ויעכרוני. ואינני מוצא בי רוח השמחה לאהבת ה']. יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי ביאר עיקר תפלתו ומה הוא מבקש שיצוה ה' לשפוך עלי חוט של חסד. היינו התעוררות של מעלה. ובלילה שירה עמי - הוא שקידת התורה בלילה כדאי' בעבודה זרה (ג,א) כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. תפלה לאל חיי. היינו שאחר שלמד בלילה משוך עליו חוט של חסד שמתקבלת תפלתו ביום. והוא בקשה שיעזרני ה' ללמוד בלילה בחשק נמרץ עד שמחמת זה תתעורר האהבה מלמטה כטבע התורה. וכהבטחת התורה כי קרוב אליך הדבר מאד בפוך. ומחמת זה תתעורר אהבת ה' אלי]. ועל זה מסיים עוד הפעם

להניח המיית נפשו מה תשתוחחי נפשי וגו' ישועות פני ואלהי. [הוסיף כאן לומר שישועה זו שאנו מקוים תהיה כביכול ישועה לאלהינו ג"כ. שהרי גם שכונה מצטערת כביכול בשעה שחסר תענוג זה מבניה].).

## פרק ל, טו

### טו ראה נתתי לפניך היום את-החיים ואת-הטוב ואת-הממות ואת-הרע :

**ראה נתתי וגו'.** מתחלה יש להבין כל פרשה זו. מה נוספות יש בכאן על עיקר ברכות וקללות שבפרשת כי תבוא. ולא עוד אלא שבאמת יש נוספות על התנאי של החיים והטוב. שלעיל אמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור ולעשות וגו'. ולא התנה אהבת ה' שהוא מדרגה גבוהה כמו שביארנו כמה פעמים ולא התנה כי אם למוד תורה ושמירת המצות שהם אינו מנגד לטבע בני אדם. וכאן התנה אהבת ה' שהוא מדרגה גבוהה כמו שביארנו כמה פעמים ולא התנה כי אם למוד תורה ושמירת המצות שהם אינו מנגד לטבע בני אדם. וכאן התנה באהבת ה' שהוא למעלה מטבע האנושי. ויותר קשה גוף פרשת זו שתלה חלקי התנאי על שני הקצות הרחוקים זהה מזה מאד, והניח הדרך האמצעי שהוא הנהגת האומה בדרך הממוצע שלא להשקיע עצמם באהבת ה' וגם לא לעבוד עבודה זרה. אבל כל זה מיושבות קושיא אחת בחבירתה.

ונקדים מאמר יהושע לישראל בספר יהושע כ"ד. אחרי אשר הציע לפניהם עבודת ה' ועבודת אלהי האמורי (פסוק יד-טו). וגם הזהיר את העם ואמר לא תוכלו לעבוד את ה' וגו'. והמה ענו כשורה לא כי את ה' נעבוד. והוסיף יהושע לאמר עדים אתם בכך וגו' ויאמרו עדים. הוסיף עוד ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם. והטו את לבבכם אל ה' אלהי ישראל. ויאמרו העם אל יהושע את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע. לא נתבאר הוספה זו של יהושע. ומה הוסיפו לענות.

אבל הענין שבאמת יצה"ר של עבודה זרה היה אז משונה כמבואר בפרשת חלק (סנהדרין קב,ב) ממענה מנשה. וכבר ביארנו לעיל ד' י"ד הטעם משום שהיה שייך לפי דעתם לפרנסה. המושך לב האדם מאד. כמו תאות ממון בעת כזאת. וקשה היה להבטיח את עצמו לעמוד בנסיון שלא לעבוד עבודה זרה. על כן הוסיף יהושע לאמר אם באמת אתם מקבלים שלא לעבוד עבודה זרה. לא תהיו בטוחים על רצונכם. אלא גם תסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם. אפילו מה שאומות הכנענים הנשארים בקרבכם עובדים. וגם הטו את לבבכם אל ה'. לא סתם שלא במחשבה כלל. דזה האופן אף על פי שאין בו רע בעצם. אבל אין בו כח לעמוד נגד יצר של עבודה זרה בימים יוצרו. על כן ההכרח להטות את הלב לחשוב באלהות ואהבת ה' ובזה תנצלו מיצרא דעבודה זרה. [ונכמו בזה"ז דקשה מאד מלהיות בטוח ממכשול שמץ גזל כדאיתא ב"ב (קסה,א) רוב בגזל אם לא מי שמחשב דרכו לפני ה' שיהא נושא ונותן באמונה] אבל ישראל לא קבלו על עצמן זהירות יתירה זו ובטחו בכחם שלא יהיו נכשלים. והיינו שענו את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע. אין לנו לירא ממכשול עבודה זרה אפילו לא

נהיה נזהרים כ"כ. והנה באמת נכשלו בדור הבא אחריהם. עד שבא שמואל הנביא וחזר להתנות (בספר שמו"א ז,ג) ויאמר שמואל אל כל בית ישראל אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר וגו' והכינו לבבכם אל ה' ועבדוהו לבדו. וכתוב דשני דברים עשו. ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות. ויעבדו את ה' לבדו. ובפירוש לבדו לא את עצמו וביתו כי אם את ה'. והיינו אזהרת והכינו לבבכם וגו'. שהוא מדה גבוהה למעלה מטבע האנושי. ומשום הכי נתקיים בידם הרבה דורות עד שהגיעו לירבעם ומלכי ישראל ויהודה החוטאים והמחטיאים. נחזור לפרשה זו. שראה משה רבינו והוסיף להזהיר על קצה המעלה כאשר יבואר.

**את החיים.** אי אפשר לפרש חיים כמשמעו. ומות כמשמעו. דא"כ היינו טוב ורע. ותו יפלא לפרש בסמוך (פסוק יט) ובחרת בחיים למען תחיה אתה. היאך שייך לומר עצה תעשה כן כדי שיהיה כן. הרי אם הוא עומד על סעיפי הספק אם לבחור בחיים או במות. אי אפשר להגיד עצה לבחור בחיים כדי שיחיה. אלא פירוש חיים. כמו שביארנו כמה פעמים דבקות ועליזות נפש הישראלי אם בעוה"ז בשעה שהוא קשור באהבה או בעוה"ב בשעה שנפשו צרורה בצרור החיים. וכן מות. הוא בשעה שנפרד ממקור העליון אם בעוה"ז וכלשון הפסוק בתהלים (קב,כא) בני תמותה. וכן מצויה בדרשת חז"ל על השפלת הדעת לשון מיתה כמו שכתבתי בספר בראשית ב' ז' ע"ש. אם בעוה"ב כאשר נפשו מקולעת בכף הקלע וניתק מצרור החיים. ואמרה תורה שכהיום הוא נותן את החיים הרוחניים האלו, ובזה תלוי הטוב. שהוא הברכה המבואר בפרשת תבוא. ולהיפך את המות. התרחקות ממקור החיים. להיות כבני תמותה בהרגש אהבה אף על פי שאינו רע כ"כ בהיות זאת לבדו. אבל בארץ ישראל ודאי בזה יבא הרע שהוא הקללה המבוארת שמה.

## פרק ל, טז

**טז אָשֶׁר אֲנִי מְצוֹךְ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָיו וּלְשַׁמֵּר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטָיו וְחַיִּית וְרַבִּית וּבְרַכָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאַרְץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ :**

**אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך.** להשקיע את דעתך באהבת ה'.

**ללכת בדרכיו.** היינו הדבק במדותיו שהוא ג"כ דרך גבוהה.

**ולשמור מצותיו וחוקותיו ומשפטיו.** שלא להפליג ע"י זה שמירת המעשים ות"ת ופלפולה. כמו שביארנו כמה פעמים שהזהירה התורה על זה הרעיון וכמבואר בפרשת ציצית וכמה מקומות. אלא מכל מקום לשמור מצותיו. היינו גוף המצוה שבכתב. וחוקותיו ומשפטיו זהו תורה שבע"פ בפלפול בתלמוד כמו שכתבתי.

**וחיית.** דבוק בשורש העליון שיחול רוח הקודש ואהבה העליונה.

**ורבית.** זהו הטוב.

**וברכך וגו'.** שארי ברכות המבוארות לעיל.

## פרק ל, יז

### יז ואם-יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחווית לאלהים אחרים ועבדתם:

**ואם יפנה לבבך ולא תשמע.** למה שאני מזהירך כהיום לעלות בהר ה'. אזי תדע ונדחת והשתחווית וגו'. סופך להגיע לידי כך. וזהו הוספה שבפרשה זו. שאף על פי שבאמת ברכות שבפרשת תבוא אינן תלויות על אהבת ה' מכל מקום אם לא יטו לב למעלה זו. אזי ממילא יבואו לקצה האחרון שברע. לכן חובה להגיע לקצה הראשון כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה. שמי שמקולקל באיזה דבר. מחויב להטות עצמו אל קצה השני, אף על פי שאינו ג"כ דרך המיצוע שמחויב לכל אדם. מכל מקום הוא מחויב לכך כדי שלא יבא לידי קלקול גדול. ועיין מה שכתבתי בפרשת ואתחנן (ז,ט).

## פרק ל, יח

### יח הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא-תאריכין ימים על-האדמה אשר אתה עבר את-הירדן לבוא שמה לרשתה :

**הגדתי וגו'.** ראויה היה לכתוב והגדתי וגו'. כמדבר באמצע המסובב. אבל באשר דברה תורה בדרך הנבואה שכן יהיה בברור וכמו שאמר ה' למשה בפרשת וילך (להלן לא,טז) הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו'. על כן אמרה בלשון התוחלת הענין לאמר. הגדתי לכם וגו'. כי ודאי יהיה כן שכבר ראה הקב"ה שרחוקים המה בשעה זו ג"כ מאהבת ה'. רק שאינם עובדים עבודה זרה. וזהו ברור שלא לאורך ימים יוכלו לעמוד בזה האופן, כמו שכתבתי (פסוק טו יז). והיינו דבר הכתוב. **לא תאריכין ימים וגו'.** אף על פי שתכנסו לארץ ישראל ותכבשו שהרי אינכם עובדים עבודה זרה. אבל אי אפשר להיות לאורך ימים שממילא תעבדו עבודה זרה.

## פרק ל, יט

### יט העדתי בכם היום את-השמים ואת-הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך :

**החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה.** כפירושו לעיל (פסוק טו). אשר הברכה והקללה היא החיים והמות. אם דבוק בה' מקור החיים. או להיפך להיות כבני תמותה. **ובחרת בחיים למען תחיה.** תניא בספרי פרשת ראה (יא,כו) שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן לפנינו הקב"ה שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזה מהם שנרצה ת"ל ובחרת בחיים משל לאדם שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד שתחלתו מישור וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור. והיה מודיע את העובדים ושבים ואומר להם שאתם רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים. ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים. ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור. כך א"ל משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים בשנים ושלשה ימים הם מצליחים בעה"ז וסופם לנדוח באחרונה שנאמר כי לא תהיה אחרית לרע

וכו'. ולכאורה המשל אינו דומה לנמשל כלל. דלפי המשל בעל כורחך מיירי דשני שבילים מהלכים למקום אחד. דבלא זה לא שייך עצה לעוברים ושבים והרי בנמשל אינו כן. אלא ביארו חז"ל בזה דבר גדול שדקדקו בזה הפסוק ובחרת בחיים למען תחיה אתה. אם אינו רוצה בחיים היאך אתה נותן טעם שיבחר בחיים כדי שיחיה. ועיין תרגום יונתן שתרגם בחיים באורחא דחיי היא אורייתא. למען תחיה - תיחון בחיי עלמא. אבל חז"ל פירשו דגם מי שחייב כרת ונפשו מקולעת בכף הקלע. אינו לחלוטין ח"ו, שהרי ודאי אינו דומה עונש חייב כרת אחד לחייב כמה כריתות. ואם נאמר דכרת הוא לחלוטין מאי נפקא מינה לכרת אחד לכמה כריתות. אלא כל כרת הוא לעת כפי משפטו. וסוף כל חייב כרת לשוב למקום החיים. ולא ידח ממנו נדח. ומעתה הכל הולך אל מקום אחד. ושייכת העצה ובחרת בחיים. שתהא דבוק במקור החיים. למען תחיה אתה. שהרי לסוף בעל כורחך תחיה. הרי טוב שתחיה ברצונך הטוב. והיינו דתנן באבות פ"ד ואל יבטיחך יצרך שהשאלו בית מנוס לך. פירוש שתהא רחוק ממקור הנשמות צרור החיים וזה יהיה נוח לך. לא כן הוא אלא בעל כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפי מלך מלכי המלכים. ודין וחשבון אינו אלא כמה הוא מחויב לסבול אחר מותו. עד שישוב למקור החיים.

והוסיף משה לומר וזרעך. עוד תועלת מבחירתך החיים. שגם זרעך יהיו בחיים. זרע כשר. מה שאין כן אם תלך בשרירות הלב יוכל להיות זרעו פסולים ובני גויה שאינם הולכים אחריו. והרי יהיה בודד גם אחר שישוב למקומו.

## פרק ל, כ

**כ לַאֱהָבָה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמְעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדַבְּקָה-בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאַרְךָ יָמֶיךָ לְשֶׁבֶת עַל-הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם :**

**לאהבה את ה' אלהיך.** להיות בזה הדרך המעלה דוקא. ומבאר היאך להגיע לזה. לשמוע בקולו. כבר ביארנו כמה פעמים לשון זה שהוא עיונה ועמלה של תורה. וכך הבינו חז"ל בנדרים (סב,א) דתניא לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו. שלא יאמר אדם אקרא כדי שאהיה חכם אשנה כדי שאקרא רבי כדי שאהיה זקן ויושב בישובה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא. הרי דפירשו לשמוע בקולו על לימוד התורה ושינונה.

**ולדבקה בו.** מי שאינו בר הכי להיות עמל בתורה. מכל מקום יכול להשיג אהבת ה' ע"י ולדבקה בו. וכפירוש התלמוד בכתובות (קיא,ב) משיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיא לת"ח ומהנה לת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו דבק בשכינה. אכן בזה שמתחבר ומתרווע לת"ח משיג שמץ אהבת ה'. וכמו שביארנו בשה"ש (ג,ג) בפסוק מצאוני השומרים וגו'.

**כי הוא חייך וגו'.** בזה האופן הנעלה תהיה בטוח להתהלך לפני ה' בארץ החיים לאורך ימים.